KAFKASYA

KÜLTÜREL DERGİ
3 AYDA BİR ÇIKAR

YIL : 9 SAYI : 38 CİLT : 9 ARALIK — ŞUBAT 1973

Sahip ve sorumlu yayın Müdürü
İZZET AYDEMİR

Yönetim Merkezi
P.K. 549 Ankara

★

Dizildiği ve Basıldığı yer
İDEAL Matbası

ABONE TARİFESİ

Yıllık Abonesi : 16 TL.
Yabancı Memleketler : 60 TL.

İLÂN TARİFESİ :

Dergimizde yayınlanacak ilânların Tam sayfası 1000, Yarım sayfası 500 TL dır.

Gönderilen yazılar ve resimler basılsın veya basılmasın iade olunmaz.

Yayın Komitesi gönderilen yazılarda gerekli düzeltmeleri yapmaya yetkilidir.

Dergide basılan tercüme yazılardan doğacak her türlü sorumluluk çevirene aittir.

Dergide yayınlanan yazılar kaynak gösterilmek şartiyte başka yerde yayınlanabilir.

Basıldığı Tarih : Temmuz 1973

İÇİNDEKİLER

Esir Milletler Haftası
Dr. GÜSAR V.

Kafkas Dilleri
AŞEMEZ H.

İsrailde Çerkesler
Dr. GÜSAR V.

Nartsan «ŞİİR»
YAHUTL S.

Çerkeslerde Vatan ve Millet Anlayışı
ŞOENÜ M. F.

Adigeler «ŞİİR»
YAFEVNU A.

Apsuva Yazı Dilinin Tarihçesi
PAPAPHA M.

Eski Mısırda Özel Adlar
PÇİHALUK M. A.

İsmail Berkuk Anıldı

Türkiye Çerkesleri
AYDEMİR İ.

Türk Tarihinde Önemli Rol Oynayan Çerkes Devlet Adamları
AYDEMİR İ.

ESİR MİLLETLER VE ESİR MİLLETLER HAFTASI

Dr. Vasfi GÜSAR

Amerika halkında bol bol yaşadıkları güzel hava içinde daima içlerine çektikleri bir hürriyet atmosferi de var. İkinci dünya savaşından sonra dünya da esir yaşayan milletlerin az ya da çok nüfuslu olsunlar bir bağımsızlık ve özgürlük içinde yaşama isteği taşıdıkları bir gerçektir. Büyük bazı milletlerin mutluluk içinde geçen yaşantıları arasında bir çok milletlerin hürriyet aşkı, özgürlüksüz bunalımı, küskün davranışlarını sezen Amerikalıların bir kişisi olan Devlet Başkanı Eizenhovver; bir Amerikalı anlayısı, bir Amerikalı düşünüşü ile bütün bu istekli milletlere durumu empoze etmeğe çalışıyor, hem de çok çalışıyor.

Bundan on dört yıl önce 1959 yılının temmuz ayının ilk haftasında Amerika senatosu bir karar sureti yayınlıyor. Evet İmam ŞAMİL'in esaretinden tam yüz yıl sonra... Eizenhovver : «Yer yüzünde tek bir esir memleket kalmayıncaya kadar onların haklarını savunmaktır. Temmuz ayının üçüncü haftası ESİR MİLLETLER HAFTASI olarak kullanılacaktır» demiştir. Büyük tezahurat ve alkışları içinde alınan bu karar; baskı altında yaşayan milletler için büyük müjde olmuştur.

Bu büyük müjde; idaresi altında bir çok milletleri barındıran, fakat onlara en ufak bir hakkı dahi hor gören devletler, hükümetler için bir ihtar, bir uyarı idi. Nitekim bir çok devletler, hükümetler idareleri altındaki milletlere yavaş yavaş haklar tanımış, hattâ müstemleke yaşantısından çekilerek, uzaklaşarak yerine bir çok yeni hükümetler kurulmasına önayak olmuşlar ve hattâ hoş da görmüşler, aralarındaki eski düşmanlığın dostluğa dönmesine yol açmışlardır.

Fakat nede olsa bu gün halâ bu medeni dünyada esir ve boyunduruk altında yaşayan, emperyalistlerin emrinde ırgat ve köle gibi çalışan, bazan da ara sıra direnen milyonlarca nüfuslu milletler bir hayli de çok. Bunların baş kaldırmaları, didişmeleri o büyük emperyalistlerin baskısı ve zulmu altında onları inim inim inletmekte, yaylım ateşine, top mermilerine hedef olmaktan kurtaramamıştır. Bu böyle ne kadar sürer, ne zaman durur. Çünkü ufak milletler, milli topluluklar artık gözlerini aç

mışlar, kültürlerini ilerletmişler, insan hak ve hürriyetinin, bağımsızlığın, özgürlüğün ne demek olduğunu öğrenmişlerdir. Bu nedenle baskıların zulümlerin sönme ve yok olma zamanının bir gün duracağına her kes inanmakta, amaçlarının bir gün tehakkuk edeceğine inanmakta, sabır ile de beklemektedirler. Görülen ve sezilen dumanlar içinde bir ateşin yükselmekta olduğunun anlamını taşımaktadırlar.

Gerçek küçük milletler temmuzun üçüncü haftasında (Esir milletler haftası) başlarken hürriyete kavuşma iç duygularını ve özgür yaşama atmosferi içinde derin bunalımı düşündükçe medeni ve hakbilir devletlerin insan haklarını (İnsan hakları evrensel beyannamesi) ile bir gün kendilerini koruyacakları, savunacağı inancındadırlar. Evet bu deklarasyonun ilk maddesi «Bütün insanlar hür, haysiyet ve hakları bakımından eşit doğarlar,» Fakat doğmak yeterli olmuyor, doğan insanlar susturulur, hasta edilir, cılız edilir, devamlı fena aşılarla hastalanır, müzmin hastalık onların ses ve sedasını kesebilir ve öldürür. Gerçek eşit doğan bu insanları düşünülen ikinci bir madde ile savunuyorlar ve «Her kes ırk, renk, cins, dil, din, siyasal ya da diğer her hangi bir inanç, milli ya da sosyal menşe farkı gözetilmeksizin işbu beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden faydalanabilir» diyor ve cezayı da düşünüp beşinci madde ile «Hiç kimse zulüm, insanlığa yakışmayan haysiyet kırıcı muamele ve cezalara çarptırılamaz» da ekleniyor. Evet hep iyi düşünülmüş güzel bir antibiyotik...

Ancak bu gün bazı büyük devletler, emperyalistler kendi çıkarları için elden gelen desiselere, hilelere sapmaktan kendilerini alamamakta, aynı bir milletin bir kolu, ya da kollarını uydurma bir takım adlarla parçalamakta ve sözümona yapmacık muhtariyetler, cumhuriyetcikler verdiği iddiasiyle bilgisizleri aldatmaktadırlar. Uydurma tarih kitapları, coğrafyalar, haritalar işlerine yarar birer metâ oluyor. Bütün bunlara rağmen kültür ve medeniyet ile kurtuluş amacı bütün küçük milletlerde kendini göstermekte saçmalıklara inanmamaktadır. Günlerimizde adları bile, tarihe, coğrafyaya geçmemiş küçük milletler, milletcikler, hattâ aşiretler bile bu gün milletler toplumuna katılmakta ve kaderince faydalanmaktadırlar. Gönül çok ister ki dünya da özgürlüğüne sahip olmamış, hürriyetin tümüne erişmemiş millet kalmasın. En başta binlerce yıllık bir tarihe, kazılarla yer yüzüne çıkmış engin eski bir medeniyete, geniş bir dile, kuvvetli bir seviyeye sahip ve milletler tarafından sevilen, sayılan Çerkesler ve Kuzey Kafkasyalılar.

Prof. George Montandon bir yazısında (Hind - Avrupa medeniyetinin bu günkü inkişafından önceki Avrupa medeniyetini vücuda getirmiş

olan unsurların artıklarının **KAFKASYA** da aranmasına hayret etmemelidir) der (I). İngiliz tarihcisi Vels Hâtilerin (Hititlerin) yıkılışından bahsederken : (Hazar denizi ile Karadeniz arasındaki ülke eski Hâtilerle (Hititlerle) meskun idi) der. Ünlü yazar James Stanislav Bell; yazısında(Çerkesleri millet olarak şimdiye kadar gördüklerim, okuyarak haklarında bilgi edindiklerim arasında çok üstün bulduğumu itirafa mecburum) der (2). İşte gerçek hüriyetini, özgürlüğünü isteyen Çerkesya, Kuzey Kafkasya...

(1) Grande Encyclopedie. Siécle 19. Vol 2. Ch 882
(2) Journal of a residense in Circassia during the years 1837 - 1839.

Kafkas Dilleri veya İber - Kafkas Dilleri

Hazırlayan : H. AŞAMEZ

Günümüzde de Kafkasya'da konuşulan ve kendisinden başka bir dil ailesine bağlanmayan bağımsız bir «diller ailesi»ne «Kafkas Dilleri» denir. Bu diller, çoğunluğuyla göçmen olmak üzere Ortadoğu'da Avrupa ve kıta Amerikası ile Hawaii adalarında ve Afrika'daki Madagaskar adasında da konuşulmaktadır.

Kafkas dillerini 1970 sayımına göre Kafkasya'da 5.668.000 kişi konuşmaktadır. Bu dilleri Kafkasya (yada SSCB) dışında konuşanların kesin sayısı belli değildir. Bu konuda iki milyon ile üç milyon arasında değişen tahminler yapılmaktadır.

Günümüzde Kafkas Dilleri ile bağlantılı ya da akraba sayılan diller Kuzey Pirenelerde konuşulan Bask Dili ile Pakistan kesimindeki Keşmir topraklarında Himalaya eteklerindeki Hunza'da konuşulan Hacuna ya da Buruşaski Dilidir.

Kafkas Dilleri muhtemelen M.Ö. IV. binyıldan beri Kafkasya'da konuşulmaktadır. Bu dillerin M.Ö. IV. binyıldan beri Hindistandan İber Yarımadasına kadar uzanan İran, Mezopotamya, Önasya, Akdeniz ve Ege çevresinde değişik zamanlarda konuşulmuş olan ve çoğu şimdi ölü bulunan dillerin yaşıyan kalıntıları olduğu da ifade edilmektedir. Eski Önasya ve Akdeniz Çevresi Dilleri ve hatta Eski Kafkas Dilleri adı da verilen bu ölü dillerin başlıcaları şunlardır : Elamca, Sümerce, Kasca, Hurrice, Hattice, Haldice, Kariaca, Alaşia veya Eski Kıbrısça, Eski Giritçe, Kasp veya Eski Hazar Dili, Eski Kafkas İbercesi, Etrüsk Dili,

Hiksosça, Eski İspanya İbercesi (ki bu sonuncusunun günümüz temsilcisi Baskçadır) vb. dillerdir.

Günümüzdeki Kafkas Dilleri 1 — Batı, 2 — Doğu, 3 — Güney olmak üzere üçe ayrılırlar.

BATI KAFKAS DİLLERİ VEYA ADIĞE — ABHAZ VEYA ABASG — KERKET DİLLERİ

Batı Kafkas Dilleri iki ana ve bir de tali olmak üzere üç dildirler. Bu dilleri konuşanların sayısı Kafkasyada 528 bin (1970) dir. Batı Kafkas Dillerini konuşanların büyük çoğunluğu, özellikle, 19. yüzyılda Osmanlı Türkiye'sine politik nedenlerle göçetmiştir. Bu diller :

1 — ADIĞE DİLİ (Yerli adı : Adıghabze; Antik adı : Kerket dili; Türkçe adı : Adığe dili veya Çerkes dili,) : Batı Kafkas Dillerinin Kerket koludur. 13-14. yüzyıllarında batıda Şaxe ırmağı ile Uıbıx dilinden ayrılırdı. Buradan Karadeniz ve Azak Denizi kıyıları boyunca Ten ırmağının aşağı çığırlarına kadar uzanırdı. Doğudan Kalmık ülkesi, Nogay bozkırları, Doğu Kafkas Dilleri ve Oset Dili ile çevriliydi Güneyini Kafkas Sıradağları çevreliyordu. Bu dilin güneydoğusunda yani Oşhamafe (Elbrus) dağı eteklerinde ada halinde Karaçay - Balkar dili, güney batısındaki dağlık alanda da güneyden taşmış olarak Abhaz dili konuşuluyordu.

Adığe dili siyasal nedenlerle 19. yüzyılda kuzeyden Taman (Temen) yarımadasına ve Pşız (veya Psıj(veya kuban) ırmağına kadar gerilemişti.

Bugün ise, bu alanda dağınık adacıklar halinde 420 bin kişi (1970 te) tarafından konuşuldaktadır. Adığe dili Adığey, Karaçay - Çerkes ve Kabarday - Balkarya dışında Karadeniz kıyılarında (XI Vucue Şapsığ), Armavir (Yermelhabl), Şhajefıj, Kursk ve Mezdegu (Mozdok)'da da toplu gruplarca konuşulmaktadır.

Adığe dili batı ve doğu olmak üzere iki kola ayrılır. Adığecenin batı koluna «Kvaxe» veya «asıl Çerkesçe» de denir. Batı kolunu 100 bin kişi (1970 te) kullanmaktadır. Doğu koluna «Chaxe» veya «Kabarday» adı verilir, 320 bin kişi (1970 te) tarafından kullanılmaktadır. Batı kolundan oluşturulan bir edebi dil «Adığe Özerk Bölgesi»nde, doğu kolunun Kabarday lehçesinden geliştirilen bir başka edebi dil de «Karaçay - Çerkes Özerk Bölgesi»nde ve «Kabarday - Balkar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti»nde kullanılmaktadır.

Batı veya Kvaxe (Kyah) kolu şu diyalektlere ayrılır : 1 — Natıxhuadj (veya Natıxhuay), 2 — Şapsığ : a — Xıvucue Şapsığ, b — Ouche Şap-

sığ (yani : a — Kıyı Şapsığ b — Dağlı Şabsığ), 3 — Hakvuçu, 4 — Abdzax, 5 — Bzhedığu : a — Hamışey, b — Çerçeney, 6 — Hadıquay (Taman yarımadasındaki Hatqo'da bunun bir parçasıdır), 7 — Kvemguy, 9 — Mamxığ, 10 — Yedjerıquay, 11 — Mexhoş, Jane lehçesi de bu kola giriyordu, şimdi ölüdür.

Doğu veya Kabarday veya Chaxe kolu da şu diyalektlere ayrılmaktadır : 1 — Kabarday : a — Büyük Kabarday (Qeberdeyxue), b — Küçük Kabarday (Qeberday zhiy), 2 — Merdegu Kabarday, 3 — Besleney, 4 — Pşız Kabarday (Kuban Kabarday veya Hadjret Kabarday).

Besleney diyalekteği Karaçay - Çerkes'te 40 bin kişi tarafından konuşulmakta, fakat yazı dili olarak Kabarday edebi dilini kullanılmaktadır. Kabarday kolunun diğer lehçelerini de 280 bin kişi (1970 te) konuşmaktadır.

Adığe dilinin batı kolu diyalektlerinde konuşanlar Bzedığu asılı bir edebi dili, doğu diyalektlerinde konuşanların da tümü Kabarday diyalektinin Büyük Kabarday ağzı esasına dayanan bir edebi dili kullanmaktadırlar. Yani batı diyalektlerinden bir, doğu diyalektlerinden de bir olmak üzere Adığece günümüzde iki ayrı edebi dile ayrılmıştır.

Adığeceyi Türkiye, Suriye, Ürdün, İsrail, Kuzey Afrika ülkeleri, Madagaskar, Arnavutluk, Yugoslavya ve Amerika'da konuşanların sayısı bir milyonun üstünde tahmin edilmektedir.

II — UIBIX DİLİ (Ubih veya Ibıh veya Vubıh, Yerli adı : Tv'axé bze, Adığece adı : Uıbıx bze) : Adığe dilinden ayrılmış bir dil. 19. yüzyılda Gagri'den Şaxe ırmağına kadar olan Karadeniz kıyı bölümünde konuşulurdu. Şaxe ve Uardane diye iki ağıza ayrılırdı. Bu dil Abhaz dili ile Adığe dili arasında geçiş dili karakterinde idi. Uıbıx sayısı 19. yüzyılda 50 bin ilâ 100 bin arasında tahmin ediliyordu. Uıbıxlar 19. yüzyıl ortalarında «Xase»leri, yani «Yurt Meclis»leri kanalıyla Adığece konuşmak kararını almışlardı. Adığece konuşma kararlarının nedeni sayılarının az olmasıydı. Göçten önce Uıbıxlar çocuklarına sadece Adığece öğrettiklerinden ve ardından da Uıbıx dili Türkiye'ye göç ettiğinden hızla erimiştir; günümüzde de sönmek üzeredir (Bu dili bozulmamış olarak Güney Marmara köylerinde birkaç yaşlı bilmektedir.)

III — ABHAZ DİLİ (Yerli adı : Apsua bızşua; Antik adı : Abasg dili; Adığece adı : Azğabze) : Batı Kafkas Dillerinin Abasg koludur. 19. yüzyılda Abhazca, Abhazya'nın dışına taşmış olarak Gürcü ve Adığe dil

alanlarında da konuşulurdu. Bugün ise bu dili Kafkasya'da 108 bin kişi (1970 te) konuşmaktadır.

Abhazcayı konuşanların büyük çoğunluğu 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasal nedenlerle Türkiye'ye göçetmiştir.

Abhaz dili asıl Abhaz (güney veya Abhazya Abhazcası) ve Abazin (kuzey veya göçmen Abhazcası) diye iki kola ayrılır.

Asıl Abhaz kolu (konuşanların sayısı 1970 te 83 bin) «Abşuy» ve «Bzıb» diye iki diyalekte ayrılır. Abazin kolu (1970 te 25 bin kişice kullanılmaktadır) «Tapant» ve «Aşhar» adlı iki diyalektten meydana gelmiştir. Asıl Abhazca «Abhazya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti»nin ulusal ve edebi dilidir. Abazin Abhazcası da «Karaçay - Çerkes Özerk Bölgesi»nde bir edebi dildir.

Abhazcayı Kafkasya dışında konuşanların sayısı 140 bin ilâ 400 bin arasında tahmin edilmektedir. Abhazcanın günümüzde iki ayrı yerde kullandığı iki ayrı edebi dil de gelişmiş dillerdir.

Batı Kafkas dillerine aynı zamanda Kuzeybatı Kafkas Dilleri de denilmektedir.

DOĞU KAFKAS DİLLERİ VEYA VEYNAH — DAĞISTAN DİLLERİ

Doğu Kafkas dilleri iki ana dilden oluşmadırlar (1 — Nah veya Veynah, 2 — Dağıstan). Bu dilleri konuşanların sayısı Kafkasya'da 1.895.000 (1970 te) dir. Bu dilleri konuşanların küçük bir kısmı 19. yüzyılda Osmanlı Türkiye'sine göçetmiştir. Bu diller :

1 — NAH VEYA VEYNAH DİLİ (Yerli adı : Noxhç'iyn muott; Türkçe ve Rusça : Çeçen - İnguş) : Bu dil batıdan Oset ve Adığe dilleri, kuzeyden Kalmık ve Noğay dilleri, doğudan da Dağıstanca ile çevrilidir. Bu dili, Kafkas sıradağları güneyden Azerice ve Gürcüceden ayırır. Nah dilini konuşanların sayısı 1970 te Kafkasyada 771 bin kişidir. Bu dil üç kola ayrılır.

A — Nahçuy kolu (kullananların sayısı 1970 te 613 bin, Çeçence de nilen dil kolu) Poloskostn, Çeberlo, Melh, İtumkal, Galanço, Kist diyalektlerine ayrılır. Bu diyalektlerden günümüz Çeçen edebi dili çıkmıştır.

B — Galgay veya İnguş kolu ,kullananların sayısı 1970 te 158 bin) Nah dilinin Nahçuy veya Çeçen kolunun batısında konuşulur. Diyalektlere ayrılmayan bu dil kolu Çeçen edebi dilinin yanında İnguş edebi dili adıyla «Çeçen - İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ikinci edebi dilini oluşturur.

C — Bats kolu (1970 İstatistiklerinde bu kolu konuşanların sayısı belirtilmemiştir. 1939 da 2500 kişi) Gürcüstan'da bir adacık halinde konuşulmakta olup edebi dil değildir.

Nah dilinin Çeçen ve İnguş kolları politik nedenlerle 1944 - 1957 yılları arasında Kazakistan ve Orta Asya'ya sürülmüşlerdi.

II — DAĞISTAN DİLİ VEYA LEZGİ DİLİ : Bu dil, Avar - Andi - Tses grupu diye de adlandırılır. Bu dil, batıdan Nah dili, kuzeyden Kalmık ve Nogay dilleri, doğudan da Hazar Denizi, Kumuk dili ve Azeri dili ile çevrilidir. Güneyden Azerice ve Gürcüce ile komşudur. Dağıstan dilini konuşanların sayısı 1970 te 1.124.000 idi.

Dağıstan dili beş kola ayrılmaktadır (1 — Avar, 2 — Andi, 3 — Tses, 4 — Lak - Dargin, 5 — Lezgi). Bu kollar arasındaki farklılıklar bunların ayrı diller sayılmasına kadar varmaktadır. Aslında tek dil birbirinden çok farklılaşmış beş kola ayrılmıştır. Bu kollar :

A — Avar : (Yerli adı : Mauarul mats) Bu kolu 1970 te 396 bin kişi konuşmakta idi. Avar kolu batıdan Nah ve Gürcü dilleri, güneyden Azerice ve diğer yönlerdende diğer kollar ve Kumukça ile çevrilidir. Sulak ırmağının Avar koysu ve Andi Koysu kolları çevresinde yayılmıştır. Kendi alanı dışında Dağıstanın çeştili mıntıkalarında da temsil edildiği gibi, Azerbaycan ve Gürcüstan'da da konuşulmaktadır. Avar kolu ayrıca Güney Avar (diyalektleri : Zakatal, Antsuh, Karah, Hidi, Andelal, Kahib,) ve Kuzey Avar (diyalektleri : Doğu Avar, Hunzah, Batı Avar veya Salatav) diyalekt gruplarına ayrılır.

B — Andi grubu : Edebi dil olmayan ve Avar Edebi dilini kullanan bu kol grupları Sulak ırmağının Andi Koysu Kolu dolaylarında konuşulur. Andi grupu sekiz diyalekte (Andi, Botlih, Godoberi, Karata, Ahvah, Kvanada, Tindi, Çamalal) ayrılır.

C — Tses veya Dido : Bu kol da Avar edebi dilini kullanır, beş diyalekt grubuna ayrılır : A — Tses veya Dido (diyalektler : Kider, Saitl, Asah, Şapih, Şagad), b — Hvarş veya İnhokarin (diyalektler : İnhokari, Kvantlada, Zantlada, Hvaynı), c — Hinuh, d — Kapuçin, e — Hunz.

D — Lak -Dargi grubu : Batısında Avar, kuzeyinde ve doğusunda Kumuk dili, güneyinde Lezgi kolu ile çevrelenmiştir. Lak - Dargi kolunu 317 bin kişi (1970 te) kullanmaktadır. Bu kol batıda Lak, doğuda da Dargi olmak üzere iki diyalektler grubuna ayrılır. Bu diyalekt gruplarından «Lak» ve «Dargi» olarak iki edebi dil oluşmuştur.

1 — Lak diyalektleri (1970 te kullananlar : 86 bin) : Vitskin, Ku-

mah, Vihlin, Aştikulin, Balhar. 2 — Dargi diyalektleri (1970 te kullananlar : 231 bin) : Hürkilin, Akuşin, Tsudakar, Haydak, Kubaçin, Zirhin, Muirka.

Lak alt kolu (Yerli adı : Lakku mez) ve Dargi alt kolu (Yerli adı : Dakgalla mi) Dağıstanın iki ayrı edebi yazı dilidirler.

g — Lezgi grubu : Dağıstanın güneyinde ve Azerbaycanın kuzeyinde 410.500 (1970) kişi tarafından konuşulur. Bu grup on diyalekt grubundan oluşmuştur.

1 — Lezgi (kullananlar 1970 te 324 bin) diyalektleri : a — Kürin, Samur, Kubin, Bu diyalekt grubundan Lezgi edebi dili (Yerli adı : Lezgi ç'al) oluşmuştur. 2 — Tabasaran diyalektleri : a — Kuzey Tabasaran, b — Güney Tabasaran. Tabarasan edebi dili (Yerli adı : Ğumğum ç'al)ni Lezgi edebi dilinin kuzeyinde 55 bin kişi (1970) kullanmaktadır. 3 — Agul diyalekti : a — Asıl agul, b — Keren, c — Burkihan, d — Koşan. Agul lehçesini Lezgi lehçesinin kuzeyinde 8.800 kişi (1970) konuşmakta olup yazı dili değildir. 4 — Rutul diyalektleri (1970 te konuşanlar : 12 bin) : a — Rutul, b — Şinas, c — Muhrek, İçkeri, d — Borçin - Hinav. Bu diyalektler yazı dili olarak yine Lezgi edebi dilini kullanırlar. 5 — Tsahur, (1970 te 11 bin kişice konuşulur), 6 — Arçin, 7 — Krıs (veya Cek) diyalektleri : a — Krıs. b — Cek, c — Haputlin, d — Alık, — Buduh, f — Hinalug, 10 — Udi diyalektleri : a — Varteven, b — Nic.

Dağıstan dili, Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde kullanılan beş edebi dil (1 — Avar, 2 — Lak, 3 — Dargi, 4 — Lezgi,5 — Tabaşaran)e bölünmüştür.

GÜNEY KAFKAS DİLLERİ VEYA KARTVEL DİLLERİ

Güney Kafkas Dilleri (veya Kartvel) üç dilden oluşmuştur. Bu diller kuzeyden Batı Kafkas, Karaçay - Balkar, Oset ve Doğu Kafkas Dilleri ile, doğudan Azerice, güneyden de Ermenice, Kürtçe ve Türkçe ile çevrilmişlerdir. Güney Kafkas Dilleri Kafkasya da Gürcü adı altında gösterilmiştirler. Bu diller daha önceleri günümüz sınırları dışında da konuşuluyordu. Bu dillerin Gürcü ve Zan kolları kısmen de göçmen olmak üzere Ermenistan, Azerbaycan, İran ve Türkiye'de de konuşulmaktadır; ayrıca Kuzey Kafkas Dilleri (Batı ve Doğu) alanına da taşmıştır. Bu dilleri Gürcü dili adı altında Kafkasya'da konuşanlar 1970 te 3.245.000 idi. Tüm bu diller yazı ve edebi dil olarak Gürcü edebi dilini kullanırlar. Bu diller :

I — GÜRCÜ DİLİ : (Yerli adı : Kartuli ena, Rusça : Gruzinskiy yazık) Bu dil Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin milli ve resmi di-

lidir. Kafkasya'da 3.245 bin kişi (1970) tarafından konuşulur. Gürcüce ayrıca Türkiye, İran, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri (özellikle Hawaii adalarında 100 bin kişi)nde tahminen bir milyon kişi tarafından daha konuşulur. Gürcüce doğu ve batı diye iki kola ayrılır :

A — Doğu Gürcüce diyalektleri : 1 — Kartluri, 2 — Kaxuri, 3 — Pşauri (4 — Xevsurui (Hevsur) 5 — Tuşuri, 6 — Moxeuri, 7 — Mtiuluri, 8 — İngiluori, 9 — Pereidnuli (İran'a sürülen göçmen İran Gürcü lehçesi).

B — Batı Gürcüce diyalektleri : 1— İmeruli (Leçxumuri de buna dahildri), 2 — Raçuli, 3 — Guruli, 4 — Açaruli (Acara Özerk Cumhuriyetinde konuşulan müslüman Gürcü diyalekti), 5 — İmerhev.

II — ZAN DİLİ (veya Ç'AN) : Doğu Karadeniz kıyılarında konuşulur. Bu dliin güney kolu eskiden Sinop'a kadar Karadeniz kıyılarında konuşulurdu. Önce Yunanca, sonra da yerini genişçe Türkçeye bırakmıştır. Bu dili 1926 da Kafkasya'da 200 bin kişi konuşurdu. Yazı dili olarak Gürcüceyi kullanmaktadır. 1970 istatistiklerinde Zan dilini konuşanlar belirtilmemiştir. Bu dili kısmen göçmen olarak Türkiye'de konuşanların sayısı 160 bin ile 300 bin arasında tahmin edilmektedir. Kolları:

A — Mingrel (Yerli adı : Margali nina, Gürcüce adı : Megruli ena) diyalektleri : 1 — Zugdid - Samursakan veya Cvar, 2 — Senak veya martvil.

B — Laz (Yerli adı : Lazuri nena, Gürcüce adı : Ç'anuri ena)

III — SVAN DİLİ (Yerli adı : Luşnu nin, Gürcüce adı : Svanuri ena): Gürcücenin orta kuzeyinde ve Adığecenin güneyinde konuşulur. Bu dili 1926 da 50 bin kişi konuşuyordu. Svan dili de yazı dili olarak Gürcüceyi kullanır, dört diyalekte ayrılır :

1 — Oberbal (Gürcüce : Bals - Zemuri), 2 — Niderbal (Gürcü : Bals kvemuri), 3 — Laşh (Gürcü : Laşxuri) 4 — Lenteh (Gürcü : Lentexuri).

Tüm Kafkas Dilleri içerisinde sadece Gürcüce resmi dildir. Batı Kafkas Dilleri içerisinde Vubıx dili şimdi Türkiye'de göçmendir;) Adığe dili iki ayrı edebi dile (Adığe, Kabarday), ve Abhaz dili de iki ayrı edebi dile (Abhaz, Abazin) ayrılmıştır. Doğu Kafkas Dillerinden Nah dilinden iki edebi dil (Çeçen, İnguş), Dağıstan dilinden de beş edebi dil ,Avar, Lak, Dargi, Lezgi, Tabasaran) doğmuştur.

Batı Kafkas Dilleri içerisinde Adığe dili 19. yüzyıla kadar Batı Kafkasya'da geçerli birleştirisi dil (Lingua franca) idi. Adığece Oset alanı-

da birleştirici dil olarak kısmen etkiliyordu. Dağıstan dili içerisinde de 20. yüzyıl başlarına kadar Avar Dağıstancası birleştirici dil (lingua franca) idi.

Kafkas Dilleri ile akraba diller :

I — BASK DİLİ : İspanya'da 2.250 bin, Fransa'da 250 bin olmak üzere iki devlet sömürgesi durumundaki Baskya'da 2.500 bin kişi tarafından konuşulur. Baskça göçmen dil olarak kıta Amerikasında 400 bin kişi tarafından konuşulur.

II — BURUŞASKİ VEYA HACUNA DİLİ : Pakistan'ın Keşmir Ülkesi Hunza ilinde (Himalaya eteklerinde) tahminen 50 bin kişi tarafından konuşulur.

Bask dili cumhuriyet dönemi İspanya'sındaki resmi dil niteliğini 1936 yılında Franco diktasının gelmesiyle yitirmiştir. Bask dil ve kültürünü yoketmeye çabalayan Franco yönetimine ETA adlı Bask Kurtuluş Örgütü başkaldırmış durumdadır.

KAFKASYA'DA KAFKAS ASILLI OLMAYAN DİLLER

Kafkasya'da Kafkas Dillerine girmeyen ve başka dil ailelerine (Hint Avrupa ve Altay) bağlanan iki dil grubu daha vardır.

HİNT — AVRUPA DİLLERİNİN KAFKASYA'DAKİ TEMSİLCİLERİ

A — Thrak - Ermeni koluna giren ERMENİ DİLİ : Bu dil eskiden sınırları dışında da yayılmıştı. SSCB sınırlarında Ermeni sayısı 3.559 bin (1970) dir. Ermenilerden bir grup Gürcüceyi, Adığe dil alanında Armavir'deki bir Ermeni grup ta Adığeceyi ana dil olarak kullanır. Ermeniler Ermenistan dışında Ortadoğu (özellikle Lübnan), Avrupa (özellikle Fransa) ve Kıta Amerikasına (özellikle ABD ve Arjantin) de yayılmışlardır.

Ermeni dili (Kafkas Ermenicesi) Ermenistan Sovyet Sosyalist cumhuriyetinin milli ve resmi dilidir.

B — İran kolu : 1 — OSET DİLİ : Kullananların sayısı 1970 te 488 bin. Oset dili Adığe dilinin güçlü etkisindedir. Bu nedenle Osetçeyi Kafkas etkisine göre değerlendirenler de vardır. Oset Dili M.S. 1-11. yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'ya giren Sarmat - Alan dilinin günümüz temsilcisidir. Osetçenin Digor lehçesi esasına dayanan güçlü edebi dili «Kuzey Osetya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti» ile «Güney Osetya Özerk Bölgesi»nde ulusal edebiyat dilidir. Oset dili göçmen olarak Türkiye'de de konuşulur.

III — Kürt Dili : Ermenistan'ın güneyinde 89 bin (1970) kişi tarafından konuşulur.

IV — Tat Dili (kullananların sayı 1970 te 17 bin) : Dağıstan'da Dağlı yahudiler adı verilen Tatların dili, Tat;a Dağıstan'da günümüzde bir edebi dildir.

C — Slav kolu : 1 — RUS DİLİ : Kuzey Kafkasya'da 19. yüzyılda Adığe dili alanını zaptetmiş Adığe dilinin adacıklar durumuna düşmesine ve Adığe dil çoğunluğunun Osmanlı Türkiyesine göçetmesine neden olmuştur. Rus dili Karaçay - Çerkes, Kabarday - Balkar, Osetya, Çeçen İnguş ve Dağıstan dışında kuzey Kafkasya'da, çoğunluk dili durumuna geçmiştir (Krasnodar ve Stavropol ellerinde).

II — Ukrayna dili; Rus dil alanında yayılmış olup Rusya tarafından sömürülmektedir.

KAFKASYA'DA ALTAY (TÜRK — MOĞOL) DİLLERİ

Bu diller muhtemelen 13-14. yüzyıllarda Kafkasya'ya girmişlerdir.

A — Türk kolu : Güney Kafkasya'da Azeri, kuzey Kafkasya'da Kıpçak Türkçeleri.

1 — Azefi Türkçesi : Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin milli ve resmi dilidir. Azeri dilini Kafkasya'da (ya da SSCB'nde) 1970 te 4.380 bin kişi konuşuyordu.

II — Kıpçak Türkçesi : Bu dili Kuzey Kafkasya'da 414 bin kişi (1970) konuşmaktadır. Üç edebi dile ayrılmıştır. 1 — Kumuk, 2 — Nogay, 3 — Karaçay - Balkar.

I — Kumuk : Dağıstan'da kıyı bölümünde 189 bin kişi (1970) ce konuşulur ve burada bir edebi dildir.. 2 — Nogay : Dağıstan'da ve Karaçay Çerkes'te bir edebi dildir. Nogay Kıpçak diyalektini kullananlar 52 bin (1970) dir. 3 — Karaçay - Balkar : Kullananların sayısı 173 bin (1970) dir. Bu edebi dil Karaçay ağzından oluşturulmuştur. Karaçay - Balkar edebi dilinin Karaçay - Çerkes'teki kısmına Karaçay (1970 te Karaçay sayısı 113 bin), Kabarday - Balkarya'daki kısmına da Balkar (1970 te Balkar sayısı 60 bin) adı verilir. Her iki kısımda tek yazı ve edebi dili kullanırlar.

B — Moğol Kolu : Bu koldan Kalmık Moğolcası Kuzey Kafkasya'da «Kalmık Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti»nde milli ve edebi dil olarak kullanılır (Kalmık dilinde konuşanların sayısı 1970 te 137 bin).

Karaçay - Balkar dili ile Kalmık dili 1943 - 1957 yılları arasında politik nedenlerle Kazakistan ve orta Asya'da kalmıştır.

KAFKASYA'DA EDEBİ DİLLER

GÜNEY KAFKASYA'DA : 1 — Gürcü, 2 — Ermeni, 3 — Azeri.

KUZEY KAFKASYA'DA : 1 — Abhaz, 2 — Abazin, 3 — (Adığe Özerk Bölgesinde), 4 — Adığe (Karaçay - Çerkes Özerk Bölgesi ve Kabarday Balkar Özerk Cumhuriyeti), 5 — Karaçay - Balkar, 6 — Nogay (Karaçay Çerkes ve Dağıstan), 7 — Oset, 8 — İnguş, 9 — Çeçen, 10 — Avar, 11 — Lak, 12 — Dargi, 13 — Lezgi, 14 — Tabasaran, 15 — Kumuk, 16 — Tat, 17 — Kalmık.

İSRAİL' İN KURTULUŞ YIL DÖNÜMÜ VE ÇERKESLER

Dr. Vasfi GÜSAR

14 Mayıs 1948 de bağımsızlık ve egemenliğine kavuşan İsrail devleti bu gün kuruluş yıldönümünü kutlamaktadır. Bu devletin kuruluş biçimi bir çok küçük milletler için güzel bir örnek ve ders alma kaynağıdır. Eski çağlarda Filistinde devlet kurmuş olan Yahudiler 2000 yıla yakın bir süre içinde ilk önce Hâ:ilerin, Asurluların, daha sonra Romalıların, Bizansların, Arapların Selçukların, Mısır Çerkeslerinin, Osmanlıların ve en sonra da İngilizlerin (1917) idaresi altında yaşamışlar ve bu yaşantılar içinde dünyanın her tarafına dağılmış olan Yahudilerin bazı devletlerin baskı ve zulmuna uğradıkları da görülmüştür.

Bu baskılar ve zulumlar, Romalılar tarafından toplu halde Fırat nehri kıyılarına sürülüşü ve anayurtta azınlık; artık öz yurtları Filistinde bağımsız bir devlet kurma eylemini kamçılamış, hür yaşama amacına sürüklenmişti. Bu istek daha çok Asurluların zulmu ve sürgünü olayları ile onları harekete getirmişti. Havralarında kurtuluş için dâimâ dualarda bulunurlar hattâ ağlarlardı eski anılarını düşünerek. Kuzey Kafkasyada Hazerler devrinde Çerkes kralları ve milletin büyük bir kısmı Musevi dininde idiler. O sürelerde Kral YASEF; Endülüs (İspanya) da Kral Üçüncü Abdurrahman'ın maliye veziri Musevi dininde olan (ŞAFRUD) da yazdığı mektupta (Tarihte Kafkasya. İsmail Berkuk. İstanbul. Sh 196) de İsrail devletinin kurulmasını Tanrıdan dilemekte olduğunu yazar. (Mektubun aslı İstanbul Yüksek kaldırım da Hahamhanede mevcut olup yakında tercümesi yayınlanacaktır. Dr. V. G.)

Bu arada yakın tarihte bir Avusturya yahudisi olan gazeteci Theodor HERZL; 1896 yılında (Yahudi devleti) adlı almanca bir de kitap yayınlamış (Herzl 1904 te öldü), arkasından da İsviçrede birinci (Siyonist) kongresinin toplanmasında önayak olmuştu. SİYONİST adı; Kudüsteki SİYON tepesinden alan Yahudi milliyetçiliğinin adıdır. O sürelerde Filistinde Yahudilerin sayısı bir kaç bini geçmezdi. 1908 de 20,000, 1914 de 80 bin, 1940 da 650 bin, 1973 de üç milyonu geçer.

Birinci dünya savaşında İngiltere de bulunan bazı yahudi politikacıların ve zenginlerinin tesiri ile Yahudi devletinin gerçeklenmesinde İngilizlerin büyük rolu olmuş ve İngiltere 2. Kasım. 1917 tarihinde Balfour beyannamesini yayınlamıştır. Bu deklarasyon adını; o devrin İngiliz Dış İşleri Bakanı (Arthur James Balfour) den alan ve Filistin'in Yahudiler için bir Ana Yurt, bir devlet olarak kurulması görüşünü destekleyen bu deklarasyon 1922 de (Milletler cemiyeti) nin Filistin üzerindeki MANDA statüsüne alınmış ve üzerinde durulmuştur.

İkinci dünya davaşından sonra Dünya yahudilerinin kışkırtması üzerine Filistin konusu yine önem kazanmağa başlamış, İngiltere 1947 ve bu konuda Arap ve Yahudilerin anlaşamadığı nedeniyle sorunu Birleşik milletlere aktarmıştır. Birleşmiş Milletler Genel kurulunun kurduğu soruşturma komisyonu Filistinde yaptığı incelemelerden sonra Oybirliği ile hazırladığı raporda benimsenen nokta; Filistinde Manda idaresinin en kısa zamanda sona erdirilmesi ve Yahudi özgürlüğünün, bağımsızlığının tanınması idi.

Çoğunlukla kabul edilen nokta da; Filistinin aralarında ekonomik birlik bulunan bağımsız Arap ve Yahudi devletlerine ayrılması ve (Kudus) şehrinin her iki devletin dışında (uluslar arası) kontrola tabi olması teklif edilmiş, komisyonun Hindistan, İran, Yugoslavya tarafından benimsenen azınlık raporunda ise Filistinde merkezi Kudus olan ve Yahudi ve Arap devleti ittihadı (birliği) bir federal devlet kurulması istenmiştir. Yahudiler çoğunluk, Araplar azınlık raporunu benemsemişler. Konu 29. Kasım. 1947 de (Birleşmiş milletlerin) genel kurulunda oya konulmuş ve taksim (bölme) kararı 10 çekimser, 13 aleyhte oya karşı 33 oyla onaylanmıştır. Amerika Birleşik devletleri, Sovyte Rusya ve Fransa kararın lehinde, İngiltere çekimser kalmıştır. Aleyhte olanlar ise Arap devletleri, Afganistan, Yunanistan, Hindistan, Pakistan, İran ve Türkiye idi.

14. Mayıs. 1948 İsrail devletini nkuruluş günüdür. Türkiye'nin İsrail'e karşı davranışında bir değişme kendini göstermiştir. Nitekim 28/Bart/1949 da Türkiye bu yolda karar alan ilk müslüman ülkesi olarak İsraili resmen tanımıştır. Gerçekte Yahudiler ticarette olduğu kadar

siyasette de başarı göstermişler ileri kültürleri dolayısiyle Arabistan çölünün ortasında modern bir ülke kurmaları, buna muvaffak olmaları sonucu için çok iyi ve yerinde bir aşamadır. Gelecekte Asyada küçük bir isviçre gibi verimli bir devlet halinde yürümekte olduğu anlaşılmaktadır.

İsrail ülkesinde savaştan önce de Kfar - Kame ve Reyhaniye adında iki çerkes köyü var. Toplum sayısı üç bin çevresinde ve sekiz sınıflı ilk-orta bir de okulları var Çerkesçe, İbranice ve İngilizce tedrisat yapar. Köylerin dernekleri bir de Çerkesçe çıkan gazeteleri var.. (x) Memuriyet ve her bir hususta diğer İsraillerden farkları yok, eşit haklara sahiptirler. İnsan hak ve hürriyeti bu ülkede en başta gelen bir problem.

Suriye 1878, 1882 de Rumeliden gelen çerkes göçmenleri ile doldu. Mansura, Sarman, Birilacem, Breyka, khuşniye, cuveyze, faham, hamdaniye ve daha bir kaç köy ve Kuneytra içi bunlarla dolu idi. İsrail ülkesinde olanlarla kiyas edilemezler ama orta rahatlıkta bir toplum. Fakat 1948 Arap - İsrail savaşları üzerine oranın çerkes halkı bir kaç kafasızın, menfaatcının propagandası ile o rahat ve güzel yerlerini bırakıp Suriye taraflarına Arap idaresine geçtiler. Geçenlerin sayısı yirmi iki bini buluyordu. Geçtikten sonra yerlerine dönmeleri için İsrailliler bir kaç defa radyo ile anons yaptılar ve bıraktıkları arazi ve işleri ile uğraşmalarını istediler ise de kültürsüzlük ve cehaletleri yüzünden aldırmadılar, gittikleri yerlerde perişan oldular, bir kısmı Anayurda Çekersyaya, daha çoğu da Amerikaya gittiler. Kalan çokluk Suriyede dağınık bir halde.

1948 de başlayan Arap - İsrail savaşı bu gün yirmi beşinci seneyi buluyor. Gönül isterki bu savaş sona ersin, iki taraf anlaşsın. Orta doğuda mutluluk devam etsin. En büyük temennimiz budur. Bununla beraber İsraillilerin bağımsızlık ve özgürlük için tuttukları yol ve izledikleri taktik, özgürlüklerine kavuşamıyan milletler için izlenecek yolu gösterme bakımından çok önemil, gerçek bir ders olarak bilinmeli ve hatta takdir edilmelidir. Bu uğurda yahudilerin zengin ve yoksul kişilerinin hizmeti, gayreti hiç bir zaman unutumamalıdır.

(x) **Dergi yazı kurulunun notu :**
Bugün Çerkesçe gazete yayınlanmamaktadır.

NARTSAN (*)

YAHUTL S. den
Çeviren : ÇURMİT M.

Yolların ayrıldığı yerde,
Başlar benim şarkım...

Jamğet dağının tepesine,
Ayak izleri çıkar.
Kuytu derenin karanlığında,
Irmağın sesi yayılır.

Yükselen dağın tepesini,
Parçalamaya çalışıyorum,
Görünen yol oraya,
İstemiyerek götürüyor beni.

Arada bir dikleşen,
Arada bir yamaçlara uzanan,
Küçük torbam sırtımda,
Yoldan geçip gidiyorum.

Ses yapmadan yaklaşıyor,
Yumuşak yolu çiğniyorum.
Silâhım TFAY değneği,
Azığım bir yudum su.

Ne yaparım yapayalnız,
Usanmağa başlıyorum.
Sivri dağlar abanıyor,
Huzursuzum bende artık.

Sivri dağlar gökyüzünü,
Deliyorlar sanıyorum.
Bu dağların kayaları,
Yolumada düşebilir.

Bilmem ama bu sarp dağlar,
Yükseldikçe sarar beni.
Bir kez çıktım ben bu yola,
Kuytu dere ve ormanı,
Seslenmeden uyanıyor.

Kuytu dere dibindeki,
Eski kaya deliğinden,
Nart-san'e uğuldayıp,
Akar buharlaşarak.

Nart-san'e kaynağına,
Yavaşca yaklaşıyor,
Çömelip duruyorum.
Avuçlarımı uzatıp suya.

Serinliğe dalıyorum,
Yudumluyorum suyu,
Nart-san'enin bir yudumu,
Veriyor yeni gücü.

Nart-san'enin bir yudumu,
Yaşımıda gençleştirdi,
Kucağımda tatlı rüzgar,
Evyoluma düşüyorum.

Jağmet dağı tepesinde,
Fışkıran nart-san'e,
Çerkes Vatanının güzelliklerini,
Bırakıyor en geride.

Nereden olursan ol,
Sende bir gör orayı,
Tatlı San'e yerini,
Nart-san'e uğuldasın kupamızda,
Nart-san'e sunulsun kupalarda,
Söylensin aydınlık dünyaya övgü...

(x) **NART—SAN : Nartların İçkisi.**
(/) **TFAY : Kafkasyaya Mahsus bir Ağaç.**

Çerkeslerde Vatan ' Millet Ve Yardım Anlayışı

Fetgerey ŞÖENU

Kuzey Kafkasyanın doğu ve batı çerkesleri arasındaki en önemli sosyal kural değişikliklerinin başlıcası; Doğunun yavaş yavaş toplumsallığa yol almasını ve vatan anlayışını belirtir.

Evet; Gerçek Doğu toplumunun vatanı; Kurânı Kerimin bölgesi altında yaşar, Buna karşı Batı Çerkeslerinin vatanı; kendi özgürlük ve bağımsızlık ruhsallığının kurulduğu bir mânevi semanın altındadır. Bunun içindir ki Vatanın eski anlamıyle (Thamate) leri Doğuda (İmam) adını alırlar' Bu durum, yani vatan ve millet fikri ve anlayışı yalnız Kuzey Kafkaslıların aralarındaki farklara yönelmekle kalmaz. Aynı zamanda Kafkaslıların tümü ile doğu ve doğululara hiç benzemiyen üstün özelliklerini, yani kişinin hürriyet ve serbestliğini, kişisel özgürlüğünü de gösterir.

Özellikle Batı Çerkesleri ,yeşil şahikalarının yeşil gölgelerinde, munhasır vadilerde iskân ettikçe o yurdu taparcasına ve oradaki hem cinslerini de aynı sevgi ile sevmişlerdi. Fakat bu, pek büyük zaruretler karşısında, onları kişisel olduğu gibi toplum olarak ta oralara sonsuz bir kayıt ile bağlıyamadı.

Biz biliyoruz ki tarihin çeşitli devirlerinde, hatta tarih öncesinden beri çeşitli nedenler ve vesilelerle Kafkasyadan bir çok göçler olmuştu. Bunların genel olanlardan sarfinazar ediyoruz. Onlar belki gerçek zorumlu nedenlerden doğuyordu. Fakat kişisel göçlerdir ki asıl bizim dikkat nazarımızı çekiyorlar : önce Bizans ile, Batuhan hükümeti hükümet merkzei ile, Tebriz ile, Bağdat ile. Selçuk sarayları ile, Mısır ve Kahire ile, En sonra da İstanbul Kafkasyanın Batı çerkesleri arasında, bir karınca yuvası ile buğday ve yulaf anbarları arasında devamlı gidiş ve gelişlerle kurulan yollar gibi, yollar ve bu yollarda gezen kişilerin seyahat nedenlerinin birer servet temini endişesi olduğunu söylüyorlardı. Biz buna karşı, maksadın servet temini değil, mevki ve hâkimiyet emeli, isteği olduğunu söyliyeceğiz. Çünkü; servet peşine koşan bu adamların bir çoğu bir daha eski dağlarının mutlu gölgelerine dönmüyor, gittikleri yerlerde canla ve başla çalışıyor, uğraşıyor, bir mevki elde ederek oralı oluyorlardı.

Bazı yazarlar Mısırda saltanat süren Çerkeslerin; Kafkasyayı nasıl

olup da düşünmedkilerini hayretle soruyorlar ve cevabını vermekle güçlük çekerek kişisel hükümlere varıyorlar. O adamlar, o sultanlar Kafkasyayı unutmuş değildirler. Aksine, kendilerini sultan olmaya hazırlayan Kafkasyaya karşı sevgileri sonsuz olduğu kadar kuvvetli idi. (Künhulakhbar) dan aldığımız şu fikre bu sevginin derecesini pek ala gösteriyor :

(Bunlar Halep, Mısır ve Şamda doğan evlâtlarını kâfir olan Çerkesyaya (Kafkasya) gönderirlerdi. 01 yerlerin ab ve havasından neşv ve numa bulmakla birer kahraman olsun derlerdi Ehli islâm çocuklarını o küffar memleketine göndermenin kabahatını anlamazlardı) (C I. sh 245).

Bu fıkranın çok şeyler açıkladığı şüphesizdir. İlk önce Kafkasyadan çıkanlar; yurtlarını unutmıyorlardı, ikincisi : Kahraman olabilmeyi anayurdunun su ve havasına, yani eğitim ve tedbiyesine bağlıyorlardı. Üçüncüsü vatan sevgisi, milli sevgi, dinin ayrılığını gideremiyordu (o devirlerde Çerkesyadaka çerkeslerin çoğunluğu putperest, azı hırıstiyan bulunuyordu.) Dördüncüsü : evlatlarını yetişmek üzere Ata ülkelerine göndermekle milli dini, milli gelenekleri, adetleri kaybetmemeye önem veriyorlardı. Afrika çöllerinde doğan Çerkes yavrularının bir sahralı, bir çöl seccyesi ile yetişmelerine, Kafkasyanın armağan edeceği ferdiyet ve kişisellikten uzak kalmalarına razı olamıyorlardı. ve saire...

Bunlar önemsiz şeyler değildirler ve o zamanın bilimsizliğine göre büyük bir anlayışıtı. Eğer vatan sevgisinin imandan geldiğini söyleyen Arap atasözünü tatbik edersek bunlardaki imanın; milli iman ve vatanının granit dağlar gibi yüksek, metin ve yıkılmaz olduğunu öğreniriz. Fakat onlar göçe mecburdurlar, çünkü teferrut etmek, kişiliğini pek yüksek görmek iddiasında kaynayan bir iç ruhsal duyguya sahipdirler. Kafkasya da ise teferrut etmek, üstünlük davasında bulunmak yasaktı ve onlar biliyorlardı ki vatanlarının dışında nail olacakları sultanlıklara, mevkilere, hâkimiyetlere memleketlerinde ulaşmak imkânsızdı. Orada her kes kendinin sultanıdır, kendisini sevk ve idare edecek bir başka şaha, padişaha muhtaç değildir...

Bunun içindir ki orada teferrüt etmek, kolayca üstün olmak yasaktı, mevcut olan kişiselliğin kişiliğe çevrilmesine müsaade edilmezdi. Genel görüş ve düşünce teferrut etmek isteyenleri, üstünlük iddiaları (Abrek) adı ile adlandırırlar. Milli kanunlar ise afaroz eder bırakır. Bu fikirden uzaklaştığını, isbat edecek iyi hal göstermedikçe cemiyette mevki vermezdi...

Sonra, yukarıda bir çok yazarın cevapsız bıraktıklarını işaret ettiği-

miz sorulara, belirttiğimizden başka, yâni onların söyledikleri (servet yolu) konusuna cevap vermek istersek yine bir soru ile karşılamağı doğru buluruz : Her gün Avusturalya ya, Kanada ya, Kuzey ve Güney Amerika ve saireye.. göç eden İngiliz kişilerinni oralarda tesis ettikleri bağımsız, özgür cumhuriyetlerden sonra acabâ neden Britanya'ya, İngiltereye bağlı kalmağı red ediyorlar? Bu sorunun cevabı bize öncekinin cevabını da beraber verir. Biz, burada bu cevapla uzun uzadiye meşgul olmamakla beraber bir cümle ile söyliyelim : Bunun nedeni (De moléne'nin dediği gibi kişisel kuralların şahısların ruhuna aktardığı, soktuğu istiklâl istek ve arzusu, serberslik endişesidir. Kişiselliğe bağlı milletlerin bağlantısı hükümet değil, millettir, milliyettir. Dünyanın neresinde bulunursa bulunsun bir İngilizin (Ben İngilizim) dediği zaman duyduğu gururu başka bir şeyle temin edebilmenin imkânsız olduğunda inceleyiciler ittifak içindedir. Bidze Kafkas Batısı çerkeslerinin (Ben Adigheyim - Si Adighe) dedikleri zaman duydukları gururun bundan aşağı olmadığını (Ernest Chantre) ı şahit olarak söyliyeceğiz...

Bununla beraber kişisel olarak göçlerden çoğunun dönüşle sonuçlandığı gibi toplum olarak göçler de hemen dâimâ en sonunda bir dönüşle nihayetlendiğini bilmek lâzımdır. Meselâ : en kuzeyden küçük Asyaya, Suriye ve Mısırı istila eden Hâtiler - Hititler), kimriler (Cimmerienne), Orta Asya üzerine yürüyen İskitler, Kafkasyada Meotlar... Batıya giden Dardanenler, Terasyen (Serakeler), daha eskiden (Pelasgler) artıkları hep böyle gidiş ve dönüş esyahatları hâtıratına, anılarına sahnedirler. Efsanelerin (Argonautes) seferleri, Ulisse menkibeleri gibi efsane maceralarla bellenen dönüşler Karadeniz kıyılarında asırların bir kedi tilki gibi sıra ile dizilen pek eski hükümetler, serbest şehirler, Kırım üzerine sürüklenen Kabarday Çerkeslerinin bir, iki asır sonra tekrar dönüşleri ve saire... durumlar Kafkasya için vakit vakit kendini gösteren bir metve cezir (deniz dalgalarının gidiş gelişi) den başka bir şey değildi.

Yalnız, Yavuzun Mısır istilasında, oradaki Çerkeslerin bir kısmı batı istikametini alarak Afrikanın Mısırdan uzak kıvılarında yerleşmişlerdi. Bu gün Mısratya (Libya) da yaşayan ve (Elşerakise - cerkesler) adını taşıyan üç bin nüfuslu aşiret bu Kafkas yavruları artıklarından sayılmaktadırlar ki bu gün bunlar çölde ayrı ve müstakil yaşıyorlar.

Böyle iki zıt sosyal secye ile yaratılmış toplumları anlaşma amacı (yardım) a normal ve üstün bir yer vermek zorundadır. Nasıl ki Çerkeslerde buna büyük bir saha açmışlardır. Bu sözden, orada bir takım parazit varlıkların çokca türediklerine sahip olmamak gerekir. Oradaki yardım, kişiyi çalışmağa sevk etmek içindi. Ne ise maksadımız bunu izah

değil... asıl göstermek istediğimiz, oradaki kişiye, kişiselliğini bahseden Kafkas dağları olduğu gibi kişilerde yardım fikrini kolaylıkla uyandıran da o kutsal dağların kapsadığı kendi kendine biten bolca meyvalardır. Coğrafya uzmanı bir inceleyici (M.F. de Semenov) asrımızın başlangıcında oraları gezmiş, nicelemiş, Kuban, Abkhazya, Mingrelya ve Terek ile bir kısım Dağıstan ormanlarını açıklarken (Buralardaki ekin yerleri yarı orman, yarı bahçe gibidir) der.

(devamı var)

ŞİİR

ADIGELER!

YAFEVNÜ A. den
Çeviren : KARBEÇ

Yeryüzüne dağılmış Adıgeler
Birbirimizden ayrı düştük!
Başka yurtlardaki sevgili kardeşlerimiz
Parça parça
Kaldınız!
Var mı Anayurt gibisi?
Eşsizdir o,
Kaldıysa kalbinizde yeri-
Verin ellerinizi,
İyi olan neyse kullanalım aklımızı o yolda.
Kaldır başını dimdik yücelterek
Gel yaşamı güzelleştirmeye,
Yurdumuz hepimizin amacı
İse, kaldırın özgürlüğün bayrağını.

Apsuva Yazı Dilinin Tarihçesi

Yazan : PAPAPHA M.

Apsuvalar tarih boyu çok eski ve büyük kültürlere, köklü edebiyatlarlara sahip uluslarla (Ruslar, Gürcüler, Araplar, Acemler, Rumlar, Yunanlılar, Mısırlılar) çeşitli ilişkilerde bulunmuşlardır. Örneğin; Hıristiyanlık IV. YY dan itibaren Abhazya'nın başkenti Akua'da görülmeye başlamış bu nedenle de misyonerler kendi dinlerini yaymak ve yüceltmek amacıyla gittikleri her yere kitaplarınıda götürmüşlerdir.

Daha önemlisi VII. YY da zamanının en büyük krallıklarından birini «Abhaz Krallığı»nı kurmuş olan Apsuvalar şüphesiz yazıyı, kitabı yakından tanımış ve yararlanmış olacaklardır.

Günümüzde gün geçtikçe sayıları artan arkolojik kazıları ve elde edilen kalıntılar Apsuvaların çok daha önceleri yazılı bir kültüre sahip olduklarını doğrular nitelliktedir. Pizunda,da eski Baaguara,nın (Guara kalesi) içinde yapılan kazılarda ele geçen Rus parası büyüklüğünde ve kurşundan yapılan bir madalyonun (yuvarlak bir mühür, bu para yerine dekullanılmış olabilir.) her iki yüzünde de yazılar olduğu görülmüştür. Madalyonun bir yüzünde Bizans alfabesiyle o zamanki Apsuva Kralı (Apsuha)nın adı : «Konstantinos»,, öbür yüzünde «Abazgiya" (Eskiden Gudavta ile Gagra arasında kalan kısma, orta Abhazya'ya Abazgiya derlerdi) diğer bir sözle mühürde: "Konstantin Apsuva" veya Abhazyalı (Abazgiyalı) Konstantin" yazmaktadır. Mühür zamanımızdan 1200 yıl öncesine aittir. Yani VIII. yüzyılda Eski Apsuvalar Konstantinlerden biri zamanında demektir. Çok büyük değer taşıyan bu tarihi belge hem VIII. yüzyılda kurulmuş olan Apsuva Krallığının gerçekliğini bir kere daha gösterirken hemde Aphazya'd ayaşıyan bir çok kimsenin Bizans diliyle yazılmış kitaplardan yararlandığını gösterir.

1964 yılında Kuzey Kafkasyanın Maykop bölgesinde yapılan kazılarda elde edilen, İsadan önce 12.—13. Yüzyılda yazılmış olan Abhazca bir taş levha, önce Leningrat'lı uzmanlarca daha sonra da Abhazya'nın Başkenti Sohum şehrinde yapılan uluslararası İkinci Bilim Kongresinde Prof. Turçaninofu'un ve diğer bilginlerin inceleme ve açıklamaları sonunda levhanın Abhazca yazılmış olduğu Kongrece kesinlikle benimsenmiş ve onanmıştır.

İşte gün geçtikçe yapılan araştırmalar ve elde edilen buluntular Apsuva yazı dilinin ne denli eski olduğunu ortaya koymaktadır.

Bundan başka Apsuvalar çok eskiden beri kendilerine özgü ve birbirine hiç benzemeyen bir çok işaretler de kullanıyorlardı. Taşlara, ağaçlara resimler çiziyorlar, Duvarlara damga basıyorlar, ağaçları oyuyorlardı. (Kitap anlamında kullanılan Svı-kı-(Füki) kelimesi de bu çeşit bir eylem sonucudur)

Kitap yazma konusu ele alınırsa Apsuvaların ondan da uzak kalmadıklarını görürüz. Çok eskiden beri kullanıla gelen bazı kelimeler, atasözleri kitap ve yazı işleriyle nedenli uğraştıklarını gayet iyi görürüz.

---

1 — B.A. Lekvinadze. Vislaya Peçat Konstantina Abhazskogo «Soobşeniya AH Gruz. SSR» T. XVI, No. 5, Tiblisi, 1955.

2 — Kafkasya Kültürel dergisi, Ankara, Temmuz - Ağustos 1964 No.2 ve 1965 No7.

Bunlar arasında halen yaşamakta olan kelimeleri aşağıda kısaca belirtmeye çalışacağız. (Ayrıntılı bilgi için Bak : Büyükar B. Ömer. Abhaz Mitolojisi Anaç mı? Sayfa : 231-245)

Büyüka B. Ömer yukarıda sözünü ettiğimiz eserinde «Apsuvalar, toplumsal yaşantı ve çalışmalarının her alanının bir tanrı veya tanrıçası olduğuna inanmışlar, bu alanlara türettikleri bileşik kelimelerle o tanrı ve tanrıçaları adlandırmışlardır» derken hem Abhaz Okuryazarlık Tanrısı NAMA'dan söz eder hemde Abhazca (Apsuvara) yazının eksikliğini kanıtlayan sözcükleri irdeler.

Bizde burada bu sözcükleri kısaca tanıtmaya çalışalım.

Se-Khe (Séxe) : Resim Nakış, Şekil anlamlarında kullanılan bu sözcük Se-Khe (BBçi-k, Biçil-miş, Biç-ki) şekil ve anlamında birleşiktir. Bu da ilk Abhaz yazısının hiyeroglif (Hiéogliphe) olduğunu ve biçilmiş şekiller damga gibi kullanılarak veya yüzeye konulup çevresini çizmek gibi yollarla hiyeroglif'in yazıldığını gösterir.

Ki-px : Daha sonra Abhazcaya uygulanan çivi yazısı. Cunéiphorme) un da Ki-pkhe Ki-p'khi Ki-pkh (Kipx)
Okunan - Sivri Okunan - Uçlu gibi sözcüklerle ifade edildiğini görürüz.

Svı(fü) : Yazı, yazma, karalama anlamındadır.

Sv (Fs) : Kara, karaltı, karalama, yazı boyası

Sv (Sü) : Yazı, yazma.

A-Svı : Yazma, yazı, yazılmış

Svı-Kı (Fükı) : Kitap demektir.

Fü-kı bileşik sözünün etmolojik anlamları (Cenderede sıkıştırılarak veya yassı bir ağırlık altında basılarak düzgünleştirilip - yazılan) Basılmış, yazılmış (yazılı - basılı) dır. Buda Abhazca ilk kitabın papirüs veya deri üzerine yazılmış olduğunu gösterir.

Biğ-Svı Bigfüı : Musta, pusula. Etimolojik anlamı yazılı yapraktır.

Biğ-Svı (Biğ-üı-re : Yaprak - yazı - l - mışı

Kır-Svı (Kırüı : yazı yazma, mutlak anlamda yazı yazma.

Nı-Svı (Nüı) : yazı - karalama, kayıt - yazma, yüzey - yazma

Nı-Svı (Nıfs) : Pişmiş yazılı toprak veya tablet, bu gün toprak anlamına da gelmektedir.

Svı-zı (Füzı) : Etimolotik anlamı (Yazı - suyu, karalama - suyu) dur.

Svı-n-zı : Yazı - kayıt - suyu, yüzeyi - yazma - suyu

Xu-sva : Yarayışlı yazı, çare yazı. Muska, daha sonra ilâç anlamında kullanılmıştır.

Xi-sv-xua : Yarayışlı yazı, çare yazı.

Ça-üı-ra (Ça-wı-ra : Yazılı - Yiyecek - ler, Yiyecek - yazımı, bu sözcük zahire anlamında da kullanılır.

P-xe : Ön, öndeki,, İlerliki anlamındaki Pı (p) ile Hak, Pay Özel, Özgü anlamındaki xe (khe) nin bileşimi olup okuma anlamında kullanılır.

Pxe-re : Oku-mak demektir, çağırmak anlamında da kullanılır.

Pxé-re : Okuma - yeri, Kutsal Okuma - yeri anlamında bileşiktir.

Pkhere-le-re : Okuma yerine girmek, okuyanlara karışmak, Daha sonra gece yuvaya girmek anlamında da kullanılmıştır.

Kını-pxe : Mutlak - okuma, öteberi - okuma, Herşey - okuma.

Pkhe-üı : Okuyu-cu (Oku-muş) Abhaz halkının Fikir adamı anlamına da bunu söylediği olur.

Nıkha-Pkhevı : Tapınak - okuyucusu, rahip anlamında da kullanılır.

Pkher-tse : Yanık - okumalar, Yanık - şarkılı

Pkhe-rtse : Okumayı - yanıklaştıran

Pkhe-dze : Sonsuz okuma, Sayma anlamında da kullanılır.

Rı-Pkhe : Kelimenin etomolojik anlamı Oku-tur'dur Aynı zamanda sırık anlamına gelir. Eskilerin anlatışlarına göre öğretmenlerin kullandığı (uzun sopa)ya denir.s Bu da Abhazlar da aktif bir öğretim olduğunu gösterir.

Kipkhi-aarkhara : Harf vurmak, harf damgalamaktır.

Xı-pxe : Başta-okunan

Tsı-Pkhe : Beraberinde okunan yeni Abhazca'da bir anacın serpintileri anlamında.

Eyzı-pkhe : Eyza : Toplama, Pxe : Okuma, çağırma Eyzı - Pkhe (Toplantıya çağırma anlamında kullanılır.

A-pkhâ-ca : Apkhâ, etimolojik anlamı (onu-okur-ca, Yazı-okurcasına) dır.

Jüüam-gaasv-pkhere : Etimolojik anlamı, (Gök - avlıkapısı - kitabesi dir. Abhaz inançlarına göre günahsız insan en duygulu anında gökte bir kapının açıldığını görür bu gök kapısı çok kısa zaman açık kalır. Görenin o kapanmadan yapacağı dua kabul olunur.

Nı-hüa : Yazıyı söyleme, Yazıdan yakarış, Bu gün dua anlamında kullanılır.

Nı-pkhe : Yazı okuma, yüzünden okuma (Dua etme) anlamında kullanılır. Nıhüa-nıpxe : Duâ-muâ anlamındadır.

Nı-şve : Yazılıyı ödeme anlamında bileşiktir. Barış anlamındadır.

Nı-ˣuı (Nuˣu) : Etimolojik anlamı yazılı - pay, (yazılı-hak)dır.

Nı-kha-khi(Nˣeˣ) : Kayıtlanmış - altın yazılı - altın anlamındadır.

Nı-kha (Nı-xa) : Kayıt - olunan demektir.

Nı-kha (Nıx'a) : Kayıtlanma, kayıtlı, yerleşik olma anlamlarındadır.

Nı-xa-ra : Etimolojik anlamı (yazılı - bulunmak) anlamındadır. Göçmemek, kalmak. Çiftçilik yapmak anlamlarında da kullanılır.

Nı-tza : Yüzeye - kondurma demek olup, konuşmada (kaydetme, yazma, türetme) anlamlarında kullanılır. Nısâ (Nsâ) şeklinde söylenir.

Lxa-ntza : Alın - yazısı demektir. Şans anlamında da kullanılır (Lakhinsa) şeklinde söylenir.

Nı-tza-ra N-sa-ra) : Etimolojik anlamları hem (kaydetmek) hem de (türetmek) tir. Nı-tza-üı : Kaydedici, kondurucu, türetici demektir.

Nı-xı-ra (Nıkhra) : Kayıt - silmek, Yazı - silmek demektir.

Nı-la-ra Nılara) : Etimolojik anlamı (Ortada var olmak, kayda girmek, üremek) tir.

Nı-tzı-ra(Nısıra) : Kayıttan - silinmek, Ortadan yok olmak.

Wı-anı-ajva (wanajve : İş - yazısı - sözü, (yazılı - iş - sözü) anlamında bileşiktir, Emir, tavsiye anlamlarında kullanılır.

An-çva : (Emilen - anne), (Anne tasviri, anne - sembolü) anlamlarında olup, Bu gün Tanrı anlamın kullanılır.

Şı-ha : Ak-taş, Ak-toprak anlamında bileşik olup, kâğıt anlamında söyliyenler olduğu gibi (Kalem) anlamında olan Şıhabz'da bundan türetilmiştir.

Şı-ha-ra : Ak-taş-ca, Ak-yüzeyli-şey anlamında bileşik olup, kâğıt anlamında da kullananlar olmuştur.

Şı-ha-bzı : Etimolojik anlamı (Ak-taş-ucu) dur, çivi yazısı kalemi olduğu anlaşılıyor.

Biği-ts (Biğis) : Yaprak - tanesi, Yaprak - dizisinin - teki anlamlarında bileşip olup, kâğıt anlamında kullanılır.

Biği-r (Biğir) : Yaprak - topluluğu, yapraklar anlamındadır.

Ey-m-bği (Eymbği) : Biribirine - tutturulmuş - yapraklar, yaprak tomarı anlamında-

Eymbği-zv : Yaprak - dizisi gibi - dağılıp savrulma, Defter yaprağı gibi yırtılıp dağılma.

Ey-m-bği-r : Ymbğir de denir. Biribirine - tutturulmuş - yaprak - topluluğu anlamında olup, Defter anlamında kullanılmıştır.

Eymbğir-zv : Defter - yırtılmışcasına

Dı-a-ke (Düke) : Sayfa anlamında kullanılır.

Dı-a-pa (Dapa) : Ön-yüzey anlamında olup, Cilt Kapası, Oya gergefi, Kasnak anlamlarında da kullanılır.

Bu sözcüklere İnal yıpa'dan aldığımız «Anapantsara (İmza), atsara (öğrenmek) Atsara laşarop, Atsaradara laştsarop (Öğrenmek (bilgi) aydınlık, öğrenmek (bilgisizlik) karanlık) atasözü ile birlikte tipik bir sözcük olan (Aykuaçüa) yı da ekliyelim. (Bu sözcük Abhazya'da çok eski bir şarkıda geçer ve şöyle der : Habnazaçüa eybgandaz aykuaçüakgi yahzarıştıvan (Kaçaklarımız (Firari) sağ olsaydı bir karalama bari gönderirlerdi anlamında kullanılmıştır.

Bütün bu sözcükler Apsuva dilinin içinde kendi öz malları olarak yaşamaktadır. Şayet Apsuvalar okuma, yazma gibi eylemlerden uzak olmuş olsaydılar bu kelimelerden hiç biri meydana gelmezdi. Zaten Ah, Tavad-Amısta gibi aristokrat sınıf ve devlet erkanının hemen hepsi başka dillerde de olsa öğrenim görüyorlardı. 19. Yüzyıla kadar Bizans, Gürcü ve Türk dilleriyle 19. Yüzyıldan sonra da Rusca devlet işlerini yürütmekte, konuşma dilinde ise sadece ve sadece Apsuvaca kullanıyorlardı.

19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar (İkinci yarısının başlangıcı) Apsuvalar, ne yazık ki kendi dilleriyle, ulusal kültürleriyle okuma - yazma olanaklarına kavuşmadılar. 18 ile 19 Yüzyıllar arasında her ne kadar Apsuvaca kitap yazma olanakları bulunama-

miş ise de Kafkasyanın tarihine ve kültürünü merak eden bir çok gezgin ve orientalist pek çok Apsuvaca sözcüğü derleyip, kitaba almışlardır. İlk defa Apsuva sözcüklerini Büyük Türk Gezgini Evliya Çelebi 1641 de kitaba alıyor. Daha sonra Kafkasyayı tanımak öğrenmek isteyen bilginleri görüyoruz. Bunlar arasında 18. Yüzyılın Rus Akademistlerinden Guldenşted (1791) ile 19. Yüzyılın ilk yarısında Pallas Apsuva dili üzerine önemle eğiliyorlar. Orientalst Rozen : 1846 yılında Apsuva, Gürcü, Aşhanvaa dili ile Arap diline ait başlıbaşına bir kitap bastırıyor. Klaprot ise 375 tane Apsuvaca sözcüğü kitabına derlemeyi ihmal etmiyor. Bu arada Fransız bilginlerinden Dübuva ve Gambada yeterli ölçüde Apsuvaca sözcükleri eserlerinde belirtiyorlar.

Apsuvaca okuma - yazma olanaklarından yoksun olunduğu dəvirlerde bir çok bilgin derleme amacıyla çeşit çeşit alfabeler yapıyor ve sözcükler üzerinde duruyorsa da bunların hiç biri Bir ulusun kendi diliyle okuyup yazabilme sorununu çözebilecek nitelikte olmuyordu.

Ancak Ruslarla Abhazlar arasındaki ilişkiler artmaya başlayınca bu soruna da çözüm yolu aranmaya başlandı.

Eski çetin günlerden sonra Abhazya'da ziraatte, yaşantıda, kültürde yeni yeni aşamalar görülüyor. Okulların da ancak bu dəvreden sonra açılabildiğini izliyoruz.

Bunca genç olmasına değin Apsuva yazı dili pek çok engellerle de karşılaşıyor Ama su kaynağına ulaşır derler, o yine eski yerine ulaştı. Sağlam temeller üzerine oturtuldu. Bugün de dimdik ayakta.

I. İnal Yıpa, Apsuva Edebiyatı Tarihinden Akua, 1961 Sayfa 62-73, III. Kısım (Kısaca Apsuvaca kitap yazma tarihi)

Apsuva yazı dilinin tarihinden söz ederken herşeyden önce Aşhanvaa' dilini iyi bilen, Kafkas dilleri için büyük emekler harcayan ünlü Rus Generali Filolog Piyotr Karl-oğlu VUSLAR'dan söz etmek gerekir.

Kafkasya'da savaş sona erince halk biraz olsun nefes alır hale geldi. Dolayısyile ekonomik ve kültürel alanlarda da gelişmeler oldu. Bu gelişmeler Rus dili ve kültürüyle de yakından ilişkiler doğurdu. Bu bakımdan Ruslar, özellikle hıristiyanlığın bütün halklara yayılması ve güçlendirilmesi amacıyla işte bu iş için 1858 de Ruslar resmen görevlendirildi.

P. Vuslar Çarın koloniler politikasının aktif bir üyesi olarak çalıştığı halde, Kafkaslılara saygı duyuyor, onların diline ve tarihine göz kulak oluyordu. Aşhanva'ların kendi dilleriyle okuyup yazmaları gerektiğini öngörüyor. Aşhanva çocuklarının kendi dilleriyle okuyup yazdıkları takdirde Ruscayı daha kolay öğrenebileceklerini, kültürlerini yüceltebileceklerini savunuyordu. «Bir ulusun tarihini hakkıyla anlıyabilmek, öğrenebilmek için herşeyden önce o ulusun dilini gayet iyi bilmek gerekir» diyor Vuslar. Ve ilk defa Apsuvalar arasına girerek dillerini öğrenmek, Alfabelerini hazırlamak ve gramerlerini yazmak üzere işe koyuluyor.

Bu nedenle 1862 de Aku'ya gelip bir süre burada kalıyor. Sonra Gürcüstana çağrılan üç Apsuva ile birlikte çalışıp eksikliklerini tamamlıyor. Vuslar eserinde «Bu üç Apsuvadan ikisi gayet iyi Rusca biliyor ve güzel de konuşuyorlardı, hele Gerg Kursikizeyyi minnetle anmamak elde değildir» der.

Vuslar, sıkı ve titiz çalışmalarıyla birlikte, geniş bir kültür, keskin bir zekâya sahip olması nedeniyle 1862 yılında o zamanın değil, bu günün bile çok yükseklerde tutulduğu bir kültür hazinesini «Etnografiya Kavkaza. Yazıkı manye Abbzskiy Yazıka» adı altında bastırdı. (1887 de ikinci baskısı çıktı) İşte böylece ilk Apsuva Grameri yazılmış olduğu gibi, içinde Rus harflerinden esinlenerek yapılan bir alfabenin bulunması nedeniyle de ilk Apsuva Alfabesinin ana hatları belirmiş oldu.

Vuslar, bu alfabeyi genişleterek Apsuva alfabesini ele aldı. Bu kez uygun düşen yerlere Rus harflerini olduğu gibi aldı. Bu bakımdan da Alfabenin 24 harfi Rus ve Apsuva alfabelerinde ortak olarak kullanıldı. Geri kalan 31 ses içinde Rus Alfabesinde bulunan bazı işaretlerden yararlanarak, kendine özgü bir şekil verdi. Yetişmeyen yerlerde de Gürcü alfabesinden 3, latin alfabesinden de 3 harf alarak tamamladı. Bu arada Bızıp dilinin özelliklerini de belirtmeyi ihmal etmedi. Böylece 55 harften oluşan bir Apsuva Alfabesi meydana gelmiş oldu.

Ama, kendisinin de belirttiği gibi Vuslar'ın alfabesi pratikte geçerli olmadı. Gramer de neyazıkki Apsuva halkına kadar ulaşamadı. Bütün bunlara rağmen Vuslar'ın alfabesi daha sonraki alfabelerin çekirdeği oldu.

1862 de Gürcüstanda «Kafkasyada hıristiyanlığın tekrar ele alınıp, yayılmasını amaç edinen bir komite kuruldu. Bu komite Apsuva alfabesini yeniden ele aldı. Komite'de başkan Rus Generali Bartolomey, D. Purçelaze, Papa V. Trigarov, ayrıca bunlara yardım etmek üzere Abhazya'dan çağrılan Senyor Eşba, Papa İvana Gegva, Praporşşik Gerg Kursikize de bulunuyorlardı. Bunlar Vuslar'ın alfabesini ele alıp eksikliklerini ve yanlışlıklarını düzelterek yeni bir Apsuva alfabesi bastırdılar (1862 de). 1863 de Alfabede yayınlanan textte üç dilde ye rahıyordu (Apsuvaca, Gürcüce ve Rusca). Apsuvaca metinlerin karşısında Rusca ve Gürcüceleri de yer alıyordu.

K.G. Çaçba 1864 de bu teksttеki bir kaç yeri düzeltti, daha sonra F.M. Çaçba (Ah yıpa Gerg) Komiteye Bızıp ağzının çıkartılarak, herkesce bilinen Alfabe bu kez çoğunluk tarafından konuşulan Apsuvacayla çıkmaya başladı. İlk Apsuvaca ürünler de bu alfbeyle verildi.

1865 yılında «Apsüa Anban» adıyla ilk ulusal alfabe basıldı. O gün Apsuvalar için kutsal bir gündür. O günden sonra Apsuva dili gerçek anlamıyla kitaplarda konuşmaya başladı. Bartilomey'in başkanlık ettiği bu alfabe de 52 harf vardı.

Vuslar'ın 1865 de bastırdığı «Apsaa Ritovrıh yaazırkâçnı» (Kratnaya Svesinnayâ İstiria adlı dini kitap İvana Gegva, David Kas - Yıpa Maan, Gerg Kursikize tarafından bu alfabeyle yeniden basıldı. Bartilomey ve Vuslar'ın alfabesi görüldüğü gibi Hıristiyanlığa ve Rus kültürüne hizmet etmekten pek öte gidemedi.

Bilindiği gibi 19. Yüzyılın 2. yarısına kadar Abhazya'da Okullar açılmamıştı. İlk defa 1851 yılında «Kafkasyada Hıristiyânlığın yayılması»nı tekrar ele alan Komite Akum köyünde bir okul açtı. Bunu 1863 te Akua'da açılan okul izledi. İşte Abhazyada ancak 19. yüzyılın 2. yarısında Abhaz çocukları kendi okullarında kendi dilleriyle eğitim ve öğretim görebilme olanağına kavuştu. Apsuva öğretmenlerinin babası da Ömar (Foma) Eşba (1883) dır.

Apsuva eğitim ve öğretiminin büyük emekçilerinden biri de Ulusal Şairimiz D. İ. GULYA'dır. Gulya'nın alfabe konusundaki emeği de azımsanmıyacak ölçüdedir.

Gulya, 1891 de K. Maçavaryan'la birlikte Apsuva alfabesini yeniden ele alıyor. 1892 de Gürcüstan'da yeni bi rApsuva alfabesi bastırıyor. Alfabenin önsözünde «Bu, Apsuva çocukları için yararlı olsun, Rusça'yı da öğrenmeleri kolay olsun» der. Gerçekten de Apsuva çocukları bununla okuma yazma öğrenmişlerdir.

Bu alfabeyi hazırlarken 1865 den beri kullanılagelen alfabeden yararlandılar. Fakat onu daha kolay daha güzel, daha kullanışlı hale getirdiler. Gürcü harlerini kaldırarak yerine dhaa uygun olanlarını seçtiler. 51 harfi olan bu alfabe ile daha fazla kitap basılabildi.

Bu alfabe ile yazılan kitapların başında dini kitaplar, bir öğretici ders kitabı, Gulya'nın Apsuva şiirleri ve hicivler, (Gürcüstan 1907) F Ezba'nın Abhaz okulları için Aritmetik kitabı (Gürcüstan 1907), «Apsuvaca kitap okumak için», «Apsuva okulları için» (Gürcs 1908).

Apsuvacaya kiap çevirme komitesi üyelerinden A. Çoçva 1908 de Apsuva alfabesini yeniden ele aldı. Bazı eklemeler yaparak harfleri 56 ya çıkardı. Bu alfabede bir hayli tutundu ve ürünler verdi.

Bu alfabe ile çıkan ürünler arasında Çoçva'nın «Anban Fükt), Apsuva Masalları (1909), Apsuva okulları için Apsuvaca kitap (1911) Gulya'nın «Şiirler ve Hicivler» Onun öyküsü, yabancı gök altında (1912). ilk Apsuva gazetesi «Apanı» (1919), ve kültürüne hizmet edemedi. Çünkü çarlık zamanında güdülen politika ulusal bazı çeviriler görülür.

1909 yılında bir başka alfabe ile karşılaşıyoruz. Bu da diğer bölgelerdeki ses farklılıklarını kapsıyan 77 harflik bir alfabe (Daha sonra harf sayısı (2 ye indiriliyor). Bu alfabe daha çok halk kültürünü, folklorunu derlemek amacıyla 1913 de Akademist N. Marr tarafından Bızıpta kurulan bir komite için hazırlandı. O zaman Gudavt'da çıkan «Volya Volnıh» gazetesinde yayınlandı. Komite bu alfabeyle 100 karar Apsuva masalını toplayıp pətgorrad'a N. Marr'a yolladılar. Bu alfabe de başkaca bir işe yaramadı.

Görüldüğü gibi 60 yıl Apsuva alfabesi Rus harflerinden esinlenerek yapıldı ve işde gördü. Ama ne varki Apsuva halkının ulusal kültürüne hizmet edemedi. Çünkü Çarlık zamanında güdülen politika ulusalkültürü kısıtlıyordu.

Sovyet gücü egemen olduktan sonra Apsuvalar'da kendi ekonomik ve kültürel bağımsızlıklarını elde ettiler. Böylece Apsuva dili ulusal Apsuva kültürüne hizmet etmeye başladı.

1924 de N. Marr Apsuva alfabesini «Analik» bir alfabe şeklinde yeniden düzenlemek amacıyla ele aldı. Komite tarafından kabul edilen bu alfabe 1929 yılına kadar kullanıldıysa da bir çok Apsuva aydını tarafından benimsenmedi. (Hatta M. Ahaşbânın çıkarnığ Apson gazetesi eski alfabeyle çıkmaya devam ediyordu.) 62 harften oluşan bu alfabe her sesi ayrı ayrı ele alıyordu. Fakat ne küçük nede büyük yararlanâbiliyordu. Okumasıda yazması da oldukça zordu.

Bundan sonra M. Ayaşba'nın da katıldığı bir komisyon Apsuva alfabesini Latin harflerine dayandırarak yeniden hazırladı. Prof. H. P. Yakoplev'in de katıldığı bu alfabe tipi o tarihlerde diğer Kafkas halkları tarafından da kullanılıyordu. 51 hârften meydana gelmişti. Fakat 1933 den itibaren büyük alfabelerden vazgeildi.

Latin harflerinin de bu sesleri göstermeye yeterli olmayışı nedeniyle bu alfabe de bırakıldı. Yeni bir alfabeye geçildi. Akademist A. T. Şamie ile Gulya bu yeni alfabeyi bu kezde Gürcü harflerinden esinlenerek hazırladılar.

İyi bir alfabe bir hayli zaman alan güç bir iştir. Herşeyden önce seslerin hepsini gösterebilmesi gerekir. Kolay ve güzel olmalı, halk tarafından benimsenmeli ve kültürlerinden koparılmayacak nitelikte olmalıdır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında Rus harflerinden esinlenerek yapılacak bir alfabenin çok daha yararlı olacağı uygun görüldü. Ruslar sadece dilleriyle değil kültür ve edebiyatlarının zenginliği diğer uluslarla olan kültürel ilişkileri dolayısıyle de bu durum zorunlu kılınmıştır.

Bilindiği gibi Rus harflerinden esinlenerek hazırlanan alfabede 40 harf vardır. Bunların 18 i iki şekilde gösterilir. (İnce seslilerin yanına (b), yuvarlak seslilerin yanına (ters e) konarak belirtilir.)

Böylece, 1862 yılından itibaren Apsuva Alfabesi 5 kez ele alınıyor. (Prof. Bitba Mustafa'nın Türkiyede yaptığı Apsuva alfabesi hariç. Bu alfabe İstanbul Apuvsa okulunda 1,5 yıl kutlanılmış, daha sonra okul kapatılmıştır).

Kısaca özetliyecek olursak :

1 — 1862 de Vuslar ve Bartolomey'in hazırladığı ilk alfabe.
2 — 1926 da N. Marr'ın «Analitik Alfabe»si.
3 — 1928 de Prof. İ. Yakovlev'in hazırlattığı Latin alfabesi.
4 — 1938 de Gulya'nın Gürcü alfabesinden esinlenerek hazırladığı alfabe.
5 — 1954 de tekrar Rurs Alfabesinden esinlenerek hazırlanan ve bugün de kullanılan alfabe.

olmak üzere Apsuva alfabesi beş kez ele alınmıştır.

M. PAPAPHA
2.3.1973

Bibliyografya :

1 — İnal Yıpa. Apsuva Edebiyatı Tarihinden. Akua - 1961 S. 62 - 73
2 — Kafkasya Kültürel Dergisi, Ankara. Temmuz - Ağustos 1964 No. 2 ve 1965 No. 7
3 — Büyüka, B. Ömer. Abhaz Mitolojisi Anaç mı? İstanbul - 1971. Abhazoloji Yayınları No : 2-S. 231 - 242
4 — Gerg Gulya. Dirmi Gulya. (Apsuva ulusal şairi Gulya'nın biyografisi) Akua. 1964

Eski Mısırda Özel Adlar

(Kol ve bölge adları)

Dr. Mehmet Ali PÇİHALUX

(Liabliler, Kuş'lar Şardanlar AŞE'ler, AVARLAR, Karpasyalılar v.s.

LİBYA (Libyens) ler :

Nil nehri deltasının batı yönünden başlayıp Afrika'nın içlerine kadar uzanan ve başka adlarla belirtilen Asya göçmenlerinin istila ettikleri geniş ülkedir. Bu ülke içinde Akdenize paralel olarak bulunan dağlara da Libya dağları ve bu sıra dağların güney kısmında kalan çöle de (Libya Çölü) denmektedir. Eski Yunanlılar bu ülkenin sınırını gerçek olarak belirtememiş ve hattâ bütün Afrika'ya (Libya) adını verenler de

olmuştur. Bu gün anlaşılıyor ki Mısır'ı bu ülke içinde bir buçuk yüz yıl kadar askeri diktatörlük şeklinde idare edln Lablller, Çerkesyanın (LAB) çevresinren çıkan Lablilerden başka kimseler değildir Önce genel kaide olarak kendi soylarının ve öz yurtlarının adını (Nil) deltasına ve çevresine vermişler ve kendilerini o arla tanıtmışlardır. İkinci Lablller genel tarihe göre yerli Mısır kavimlerinden olmayıp dışardan gelme oldukları ve Asyadan Afrikaya geçmiş bulundukları ve Süveyş kanalından geçtikleri anlaşılıyor. Üçüncüsü bu eski Mısır Lablileri için (x) tarihçi Maspero'nun tarihinde şöyle yazılar vardır :

MEŞUVAŞE (Mashouasha) Maspero tarihinin 363, 311, 317, 419, 476, 578 inci sahifelerindeki hizmetlerinden ve Mısırı işgal ederek oraya yerleşmelerinden, kuvvet ve fuzlarından ve hükümdar (Psematik) emrindeki Yunan askerleri tarafından sitayişle bahsedilmişlerdir. Meşvaşeler, Lablilerin en kuvvetli bir tümeni olup Mısır fraunlarını çok sıkıştırmışlar ve en sonunda Mısırı idareleri altına almışlardır.

Çerkesçe (Maşue) (Massue) ateş anlamında ve (Maşuaşe) çok yakıcı anlamında olup bu anlamla çok zaman cüretli ve cesur kişiler hakkında söylenir. Bazan fitneci kedi anlamında olan (Çetiv meşupşe) biçiminde olduğu gibi (Fitne sever) anlamında da kullanılır.

(devamı var)

(x) seyahatname yazarı Mustafa Mahir, (aile - soy markaları) dediğimiz (çipxe) kitabında ilk sahifede kendisinin (Lakhşukay) köyünden ve (LİLAB) soyundan bulunduğunu yazar. Yazdığına bakılırsa (Li'ab) ın yazılış şeklini ve soy adı ile anıldığını belirtmesi önemlidir. Bu ad bir çok kitaplarda (Leab'm) şeklinde yazılmıştır.

DEĞERLİ İNSAN BÜYÜK VATANSEVER GENERAL İSMAİL BERKUK ANILDI :

«Şerefli ve ölmez ideallere bir tek hamle ile varıldığını tarih pek az yazar; fakat tarihin daima yazdığı şey, azim ve sebat ile ümidini kesmeden yapılacak hamlelerin bir milleti ideallerine her halde ulaştıracağı ve ulaştırdığıdır.»

General İsmail BERKOK

Ölümünün ondokuzuncu yıl dönümü 10 mayıs 1973 günü Kuzey Kafkasya Kültür Derneği üyelerinden bir gurup Berkuk'un Ankara Şehitliği'ndeki kabrini ziyaret etmiş ve dernek adına çiçek bırakmıştır.

«Şerefli ve ölmez ideallere» varma çalışmalarında güç kaynağımız olan BERKUK'un anısı önünde saygıyla eğiliriz.

TÜRKİYE ÇERKESLERİ

— 3 —

Geçen Sayıdan devam)

İzzet AYDEMİR

ADAPZARI (Sakarya) ilindeki Çerkes köyleri : Merkez bucağa bağlı köyler.

Acıelmalık (Abjekoe hable) : Köyün 674 nüfusunun 420 si (Şap. A.)
Adliye (Hünhable) : 524 nüfus kepsi Şapsug.
Ahmediye (Dıjehabl) : 208 nüfus hepsi Vubuh.
Akarca (İcadiye) : 723 nüfusun 423 ü Ş, A.
Alancuma (Bjehabl) : (Bje kış adamı anlamına gelir) 217 nüfus hepsi Ş.

Çaybaşı Fuadiye (Karzekhable) : 301 Nüfus hepsi Şapsug. Karzek Süleyman paşa bu köydendir ki oğlu Adil beysadrazam Mahmut paşanın öldürülmesi olayında en önemli rol oynayanlardan biriydi. İstiklâl savaşında pacışahçı olması gerekçesiyle Eskişehirde idam ettirildi. Yine bu köyden Karzek Janbulat bey ve sultan Hamit devri paşalarından Karzek Hüsrev paşalar sayılabilir.

Çaybaşı yeniköy : (Asanbakıta) : 1588 nüfsun 864 ü Abazadır.
Emirler (Mezihabl) : 210 nüfus hepsi Şapsug.
Harmantepe (Açarıkıta) : 338 nüfus hepsi Abaza.
İkizce (Ajenayıko habl) : 517 nüfusun 213 Ş. Ekrem Alican bu köydendir.
Kayalar menduhiye (Maanikıta) : 793 nüfus hepsi abazadır.
Kayalar reşitbey (Lhayıkıta) : 387 Nüfus hepsi Abazadır.
Kemaliye (Thase) : 889 nüfusun 312 si Abazadır.
Süleymanbey (Şirinohabl) : 243 nüfusun 94 ü Abedzah.
Şükriye : 135 nüfusun 32 si Abaza.
Yazlık : Köy Abaza köyü idi hiç abaza kalmadı.

SÖĞÜTLÜ BUCAĞI KÖYLERİ :

Beylikışla : 587 nüfus hepsi Şapsug. Köyün çoğunluğunu Natkho ve Voşi sülaleri kurmuşlardı.
Koyun agılı : 1459 Nüfusun 544 ü Abaza.
Kurudil : 482 Nüfusun yepsi Şapsug.
Magara : (Psnet hucehabl) Kuyu kazanlar anlamına gelir ki, Şapsug köyü idi bugün bir kaç hane kalmıştır.
Maksudiye : Bu köy de şapsug köyü idi birkaç hane Çerkes kalmıştır.

AKYAZI KÖYLERİ :

Al agaç köyü (Lohyıkıta) : Brakay köyü, hem adıgece hem de Abazaca konuşurlar. 1132 nüfusun 473 ü Brakaydır.
Batakköy : 322 Nüfus hepsi Şapsug.
Bedilkadirbey : 458 nüfusun 264 ü Abaza.
Bedil tahirbey : 488 nüfusun 203 ü Abaza.
Hasanbey : 789 nüfusun 213 ü Abaza (Brakay)
Eski Konak : Abaza köyü idi hiç Abaza kalmadı.

Kuzuluk (Geçikıta) : 2133 nüfusun 756 sı Abazadır. Bu köyün geç sülalesi kurmuşlar. Geç Sai tbey, Şabat bey bu köydendir.

Pazarköy : Brakey : 1144 Nüfusun 480 i Abazadır.

Salihiye (Dığı habl) : 347 nüfusun 142 si Vubuhtur. Osmanlı devri paşalarından Şemşettin paşa ve Ali Sait paşalar bu köydendirler.

Taşburun : Abedz. köyü idi bugün birkaç hane kalmıştır.

Yenikonak : Kuçy (kıta) 987 nüfusun 144 ü Abaza. Hacı paşa bu köydendir.

Yeniorman : Brakay, 398 nüfus.

Yongalık : 548 nüfusun 134 ü Abedzah.

KARAPÜRÇEK BUCAĞI KÖYLERİ :

Akbaglık ,Açbarıkıta) : 165 nüfus hepsi Abaza.

Bışkıdere (Kalduher) : 263 nüfus hepsi Abaza. Kafkasyada da ismi Kalduher idi.

Bu köyün sakinleri Sohumdan gelmişlerdir.

Harmanlı : 245 nüfusun hepsi Abedzah.

Kanlıçay (Talustanbey) : Bu köyde birkaç tane Abaza kalmıştır. Buraya Kafkasyadan Gagra'dn gelmişlerdi.

Kepekli Eğuhahl : 224 nüfus Abedzah. Ulemadan Hacı Mustafa hoca bu köydendir.

Mesudiye : Abaza köyü idi bugün hiç Abaza kalmadı. Sanbaykıta eski adıydı)

Yüksel : Abaza köyü idi. Bugün hiç Abaza kalmadı.

DOĞANÇAY BUCAĞI KÖYLERİ :

Çınardibi : 215 nüfus 134 nüfus Şapsug.

Maksudiye : Şapsug köyü idi bugün birkaç hane kaldı.

Not : Doğançayın ilk kurucusu Arınba Hasan beydir.

HENDEK KÖYLERİ :

Aktefek : 551 nüfusun 342 si Abedzah.

Çakallık (Kazlatakıta) : 398 nüfusun 245 i Abaza.

Hüseyinşeyh (Çuvarıkıta) : 344 nüfusun 186 sı Abaza.

Kalayık : 437 nüfus Abaza.

Kargalı Hanbaba (Hanohabl) 509 nüfusun 378 i Besleney.

Kurtköy :1708 nüfustan birkaç hane abehzah kalmıştır.

Sivritepe (Aublakıta) : 434 nüfustan 43 nüfus kalmıştır.

Soğuksu : Çok az Abaza kalmıştır.

Uzuncaorman (Tapşınkıta) : 675 nüfustan 465 nüfus Abaza.

Yarıca : Çok az Abaza kalmıştır.

Yukarı hüseyinşeyh : Çok az Abaza kalmıştır.

KARADERE BUCAĞI KÖYLERİ :

Karedere (Simeyhakıta) : 357 Nüfusun 196 sı Abaza.
Sümbüllü (Kujzekıta) : Çok az Abaza kalmıştır.

KARASU İLÇESİ KÖYLERİ :

Adatepe : Çok az Abaza kalmıştır.
İhsaniye (Sakaryakehabl) ; Şapsug çok az kalmıştır.
Karapınar (Çılavyıkıta) : 786 nüfustan 423 ü Abazadır.

KOCAALİ BUCAĞI :

Caferiye Açbakıta) : 344 nüfus hepsi Abaza.
Melen (Kubaşkıta) : 437 nüfustan 146 sı Abazadır.

SAPANCA BUCAĞI :

Akçay : Vubuh, çok az kalmıştır.

Kırkpınar (Çiçemukohabl) : 1062 nüfustan 245 Vubuh. (Sadrazam Mahmut Şevket paşayı vuranlardan Çizemug Hikmet bey bu köydendir.)
Uzunkum : Çok az Abedzah kalmıştır.
Yanık (Voçbehabl) : 866 nüfustan 134 nüfus Vubuh.

Genel bilgi : Sakarya bölgesine gelen Çerkesler genellikle Kuzey Kafkasyadan Öçemçiri ve Batum iskelelerinden yola 1293 (1877) yılında çıkmışlar, önce Balkanlarda çeşitli bölgelere yerleşmiş buralarda daha fazla barınamıyarak 3-4 yıl sonra Edremite iskan edilmişlerdir. Buranın havasına uyamadıklarından tekrar göç ederek Sakarya bölgesine gelip yerleşmişlerdir. Bütün bu köyleri ilk kuranlar Çerkeslerdir. Fakat ne yazık ki buralarda milli birlik kuramamış dağılmış ve şehirlere göç ederek köyleri boşaltmışlardır.

Yukarıdaki tabloya göre Adapazarı il merkezinde 15.000, Akyazıda 1000, hendek te 700 ve diğer bucaklarda da 1.500 çerkes nüfusuna köylerdeki 15.000 kişiye eklersek toplam olarak asgari 35.000 nüfusun Sakarya ilinde halen yaşamakta olduğu anlaşılır.

Köylerde oturan Çerkesler genellikle dillerini unutmamışlardır.. Türkiyede Çerkes milli oyunlarının en iyi ve en çok yapıldığı bölge burasıdır denebilir. Adıge köylerinde Çerkes oyunları Armonik ile icra edilmekte Abaza köylerinde bu oyunlara ne yazık ki davul zurna da sokulmuş bulunmaktadır.

ANKARA İLİNDEKİ ÇERKES KÖYLERİ :

TEŞREK KÖYÜ : 139 nüfusun 78 nüfusu Şapsug. 1864 te Kafkasyadan kara yoluyla gelmişlerdir ki orta Anadoluda Çerkes göçünde ender

raslanan bir olaydır. Bir kısmı bazı Türk köylerine diğer bir kısmı da Düzceye göç etmişlerdir. Bu köyde lisan bilenler çok az ve Çerkes oyunları da yapılmamaktadır.

Yegos, Mamır, Hantu, Turkay, Memetgubzeş, Açmız, Hadagatl, Kuşız, Pogh, Kazuk, Nako başlıca sülalelerdendir.

ÇERKESHÖYÜK : (KURGUKÖY) : 1207 nüfusun 265 i Besleney. 1894 yılında Kafkasyadan göç etmişler, önce İstanbula inmişler, oradan Ankaraya gelmişlerdir. Gelenlerin bir kısmı başka köylere dağılmıştır.

Köyde Çerkes oyunları yapılmakta, Çerkesçe konuşulmaktadır. Fakat milli benlikten uzaklaşılmaktadır.

Köydeki sülaleler arasında Agej, Ahşebi, Aneki, Gubzeyşe, Hfitsyiko, Kojoko, Korsoko, Mats, vs. Sayılabilir.

Hacımuratlı : 183 nüfus, hepsi Kaberdey. 1904 yılında Kafkasyadan göç etmiş, önce vapurla İstanbula, oradan Adapazarına, oradan da Ankarya yerleşmişlerdir. Kafkasyadaki Borkey, Hapsey, Kanşuvey köylerinin sakinleridirler. Ankarada geleneklerini en iyi koryan dillerini çok iyi bilen ve köyde Çerkes oyunları tam anlamıyla yapılan bu köydür. Belli başlı sülaleler şunlardır :

Abaze, Bzete, Çeçente, Hatko, Kerim, Küşhabi, Sokur, Somarta, Balaho, Şorman, Şogen, Yogjoko, Bihune, Tsıbıne, Vetten vs.

İKİZCE BUCAĞI (Şıhazıhuj) 582 nüfustan 265 nüfus Adebzah. Kafkasyada köylerinin adı Obliskiavyıl idi. Kafkasyada 500 hane olan köyden 130 hanesi Türkiyeye göç etmiştir. Novrosiski limanından 1894 yılında İzmite gelmişler, burada kalmayıp şimdiki köylerine yerleşmişlerdir. Köyde halen dil konuşulmakta ve Çerkes düğünleri de kısmen yapılmaktadır. Köydeki başlıca sülale ismileri şunlardır :

Hbadyiko, Rakkiyuko, Hambosyiko, Batyiko, Karbeçyiko, Çuhyiko, Tsıgujyiko, Kaspetyiko, İslamyiko, Gunsikyuko, Dathujyiko, halokyiko, Dedagyiko, Tsıtsayiko, Hairsyiko, Hamlayiko, Hatsukyiko, Hatimyiko, Mekagyiko, Dugujyiko, Haguryiko, Aslanbeçyiko.

Genel Bilgi Ankarada il dahilinde 15.000, ilçe ve bucaklarda 3.000, köylerde de 800 olmak üzere 20.000 e yakın Çerkes yaşamaktadır.

AYDIN İLİNDEKİ ÇERKESLER :

Çeştepe : 1996 nüfustan 74 nüfus, Şapsug.
Şevketiye : 268 nüfus hepsi Şapsug.
Sınırteke : 1423 nüfustan 954 ü Şapsug.
Çerkes Osmaniye : 157 nüfus hepsi Şapsug.

Tekeli : 576 nüfus hepsi Şapsug.
Azizabat : 738 nüfus hepsi Şapsug.
Hamidiye : 191 nüfus hepsi Şapsug.
Sazlık : 2411 nüfus 1634 Şapsug.
Salavatlı : 1203 nüfustan 45 nüfus Şapsug.
Direcik : 844 nüfustan 35 nüfus Şapsug.

GENEL BİLGİ : AYDIN iline Çerkesler 1864 ten sonra gelmişler bunlar da diğer kardeşleri gibi önceleri Balkanlara yerleştirilmiş bilahare Aydın iline gelip köyler kurmuşlardır.

Aydın ili merkezinde 1.200, diğer ilçe merkezlerinde ve bucaklarda da 3000 e yakın Çerkes yaşamaktadır. Buna göre Merkezlerde 4.200, köylerde de 4.700 e yakın çerkes yaşamaktadir ki Aydın ilinde toplam olarak 9.000 civarında Çerkes vardır.

Buradaki Çerkeslerin hepsi hemen hemen Şapsug olup köydekiler genellikle dillerini konuşmaktadırlar. Köylerde Çerkes oyunları kısmen yapılmaktadır.

ANTALYA İLİNDEKİ ÇERKES KÖYLERİ :

Yeleme : 528 nüfusun hepsi Abehzah. 1864 ten sonra rumeliye oradan da Antalyaya gelmişler, Antalyada kalmayıp yayla bir yer olan Yeleme köyüne yerleşmişlerdir. Köyde dil iyi bilinmekte fakat milli oyunlar ancak son zamanlarda oynanmaya başlamış bulunmaktadır.

ZİVİNT : 1304 nüfustan 356 sı Abedzahtır. Köyde dil bilinmekte fakat Çerkes oyunları yapılmamaktadır.

Genel durum :Antalya en az Çerkes köyünün bulunduğu bir ildir. İki köydeki nüfusa Antalya ili içinde yaşayan 500 kadar Çerkesi de ilâve edersek hepsi 1400 nüfusa yaklaşmaktadır.

BİTLİS İLİNDEKİ ÇERKES KÖYLERİ :

Adilcevaz ilçesi : Yolçatı, 146 nüfus hepsi Şapsug.
Çanakyayla «Virangazi» Abaza köyü idi bugün hiç kalmadı.
Ahlat ilçesi : Akçaören, Asetin köyü idi bugün hiç kalmadı.
Çukurtarla «Hanik» : 227 nüfusun 194 ü Şapsug.
Develik, 140 nüfusun 98 i Şapsug.
Otluyazı, «Hulik», 603 nüfusun 487 si Asetin.
Yoğurtyemez, 165 hepsi Şapsug.

Bu duruma göre Bitlisin köylerinde 1090, Bitlis merkezinde, 26, Adilcevazda 235, Ahlat ilçesinde 95, Tatvanda 300 ve dağınık olarak da 500 kadar Nüfus olduğuna göre Bitlis ili dahilinde 2245 Çerkes nüfusu yaşamaktadır.

Genel Bilgi : Bitlis ilindeki Çerkesler 1877-78 Osmanlı Rus savaşından sonra büyük bir kısmı denizden İstanbul Üsküdara oradan da Bitlise, diğer kısmı da karadan yine buraya gelip yerleşmişler, I. Dünya savaşında Rusların Deliktaşa kadar gelmeleri üzerine burayı terkederek Maraşa göç etmişlerdir. Savaş sonunda Maraştan tekrar yerlerine geri dönmüşlerse de bir kısmı Maraşta kalmıştır. Düğünlerde çerkes oyunlarının hepsi yapılmakta, armonika çalınmaktadır. Çocuklar çerkesçeyi halen konuşmaktadırlar.

Not : Genel bilgiler Muş köyleri için de aynen geçerlidir.

BURDUR İLİ :

Yeşilova ilçesi : Buarada yalnız Hayriye köyü vardır. 877 nüfusun hepsi Şapsugdur.

Genel Bilgi : Hayriye köyü Çerkesleri 1864 ten sonra denizden Rumeliye oradan da Antalya üzerinden Hayriyeye gelip yerleşmişlerdir. Köyde genellikle Çerkesçe konuşulmakta fakat çerkes oyunları yapılmamaktadır.

Türk - Tarihinde Önemli Rol Oynayan Çerkes Devlet Adamları

— 7 —

Sadrazam Cezayirli Hasan Paşa (Palabıyık)
(1715 K. Kafkasya — 1790 Şumnu)

Hazırlayan :
İzzet AYDEMİR

Çocuk yaşta K. Kafkasyadan esir olarak getirildi, bir zenginin yanında yetiştirildi ve yeniçeri ocağına kaydoldu. Sırasıyla Avusturya savaşlarına ve bialhere de Akdenizde Osmanlı donanmasında büyük yararlıkları görüldü. Cezayir beylerbeyinin kıskançlığı nedeniyle öldürüleceğini anlayınca İspanyaya oradan da İtalyaya geçti ve oradan İstanbula geldi. 1761 yılında Osmanlı donamasına alındı. Akdenizde genellikle Rusların Osmanlılarla yaptığı çeşitli deniz savaşlarını kazandı. 1770 de başarılarının sonucu kaptanı derya oldu. 1774 te Ruçsuk seraskeri, 1774 de ikinci defa kaptanı derya, oldu donanmayı yeni baştan islah ve tanzim etti. 1776 da Suriyede çıkan isyanı bastırdı, bir ara Arnavutlukta çarpıştı, 1876 da İskenderiyeye çıktı, Mısırda çıkan isyanları bastırdı, 1787 de İstanbula döndü ve Osmanlı donanmasıyla Karadenizde Ruslara karşı harekata girişti, 1788 de Sivastopoldan gelen Rus donanmasını yenligiye uğrattı.

Özi kalesinin Ruslara geçmesine engel olamadığı için Selim 3 tarafından kaptanıderyalıktan azledildi. 1789 da anadolu valiliğine atanarak bir süre sonra Ruslara karşı Tabak köprüsü savaşını kazanınca 1789 da sadrazam olarak atandı, hemen Şumnuya geldi, burada yapılan savaşlarda aciz ve hataları görülenleri cezalandırdı ve bir süre sonrada Şumnuda öldü. İstanbul, 12 ada Balkanlarda birçok hayratları ve çeşmeleri halen durmaktadır. Hasan paşa genellikle ünü imparatorlu toprakları dışına yayılmış bir devlet adamı idi.

ÇERKES HAFIZ MEHMET PAŞA

Padişah 2. ci Mahmud ve Abdülmecit devri paşalarındandır. Kürdüistan valiliği ve bu görevdeyken Nizipte İbrahim paşa komutasındaki Mısır kuvvetlerine karşı yaptığı savaşta yenilgiye uğramıştır. Bir ara esaret hayatı yaşayan hafız Mehmet paşa zaptiye nazırığı ve sonra da Yanya, Üsküp ve Bosna valiliklerinde bulunmuştur.

DAĞISTANLI MEHMET FAZIL PAŞA
(1829 K. Kafkasya - 1875 Kut'ül Amare «Irak»)

Büyük mücahit İmam Şamil'in akrabalarındandır. Ruslara karşı mücadeleye girişmiş, esir olmuş, Rus askeri okullarında eğitim görmüş, çarın muhafız kıtasında görev almış, Osmanlı imparatorluğuna gelince de orduda kol ağası olarak görev almıştır. Savaşlarda yararlıkları görüldü, 1882 de mirliva rütbesiyle Belgrata atandı. Bağdat ve Musuldaki başarılı görevlerinden dolayı ferikliğe yükseldi. Birinci dünya savaşında ordudan ayrıldı. Özellikle Kafkas ve Irak cephelerinde Süvari komutanlığı yaptığı sıralarda büyük yaralıklar gösterdi.

MEHMET RAUF PAŞA
1832 İstanbul - 1908 İstanbul

Çerkes Abdi paşanın oğludur. Özel öğrenim gördü, orduya katıldı subay olarak Ömer paşanın maiyetinde Kırım ve Bosna savaşlarına katıldı, ateşe militer olarak Parise gönderildi, orada Fransız kurmay okulunda okudu. İstanbula dönünce paşa oldu. 1868 de Abdülaziz ile Avrupa gezisine çıktı, dönüşte Müşir oldu, sırasıyla Girit, Yahya, İşkodra, Kastamonu, Bağdat, Yemen, Selanik ve Bosna valilkilerinde bulundu. 1875 de bahriye Nazırı oldu. 2. ci Abdülhamit devrinde 2. ci kez Bahriye nazırı, daha sonra da Serasker ve tophane müşiri oldu. 1877 - 1878 Osmanlı Rus savaşından sonra geri alınan Edirneye 2.ci ordu müşiri olarak atandı. 1881 de hassa ordusu müşiri oldu ve bu görevden emekliye ayrıldı.

AKÜALİTE

İSTANBUL KAFKAS KÜLTÜR DERNEĞİ SEÇİMLERİ

İstanbul Kafkas kültür derneği yıllık mütat toplantısını 6. Mayıs 1973 pazar günü Beyazıt Marmara sineması arkasında Manolya düğün salonunda yapmış, kongre başkanlığına Orhan Özbek seçilmiş, geçen yılın çalışma denetleme arporu okunmuş, eski yönetim kurulu ibra edilerek yeni dernekler kanunu müzakere edilmiş yeni tasarı çoğunlukla onaylanmış ve seçime geçilmiştir.

Yapılan seçimde Hilmi Asene, Avukat Kâzım Öztekin, Asım Baran, Fevzi Tokgöz, Hüseyin Yazıcı, Kemal Şekerci, Ziyaettin Tan Yönetim kuruluna, ve Yusuf Giray, Neşet Arslan, Yılmaz Lu, Denetleme kuruluna seçilmişlerdir.

Onur (sisiplin) kuruluna Dr. Vasfi Güsar, Bn. Hikmet Lâkay, Kâzım Taymaz, Kâmil Güngör, Sait Şurdum getirilmişlerdir.

Gençlik kuruluna da Yaşar Kemal Aksoy, Hikmet Albayrak, Erol Kök, Mehmet Doğru, Turhan Mercan, Turhan Doğan, Nefin Yıldar seçilmişlerdri. Tebrik eder başarılar dileriz.

TARİHİ KAFKAS EL İŞLERİ SERGİSİ

İstanbul Kafkas, Ankara Kuzye Kafkas Kültür Dernekleri ile ortaklaşa olarak İstanbul Yapı ve Kerdi Bankası; Galata şubesi sanat galerisinde (Tarihi Kafkas el sanatları sergisi) düzenlemiştir. Sergi 2 Mayıs 1973 Çarşamba gününden 2 Haziran 1973 cumartesi günü akşamına kadar bir ay devam etmiştir. Tebrik ederiz.

ACI BİR ÖLÜM

Çok kıymetli hemşerimiz emekli yüzbaşı Salih Ural (Hapetejko) nın uzun süren hastalığından sonra 2. Nisan. 1973 günü İskenderunda vefat ettiği öğrenilmiştir. Ural ailesinin üzüntülerini paylaşır, başsağlığı dileriz. Tanrı rahmet eyleye.

E V L E N E N L E R

İstanbul Kfakas kültür derneği kıymetli üyelerinden Ziraat Mühendisi Ömer Büyüka'ın kızı Nuray ile üyelerden İhsan Şurdum'un 16. Mayıs. 1973 çarşamba günü nikâh törenini akraba, hemşeri ve dostlarının

katıldıkları bir toplum içinde Kadıköy evlendirme dairesinde yapılmıştır. Her iki aileyi tebrik eder, gençlere sağlık ve mutluluklar dileriz.

İstanbul Kafkas kültür derneği folklor ekibinden Leyla Habaf ile Beycan Şen'in 2 Nisan. 1973 günü İstanbul Şehzadebaşı Yeni Saray düğün salonunda akşam gece yarısına kadar kalabalık bir hemşeri topluluğu içinde evlenme törenleri yapılmıştır. Güzel bir geceyi hemşerilerine sunan bu çifti tebrik eder, kendilerine sağlık ve mutluluk diler Habat ve Şen ailelerinin mutluluğuna katılırız.

TÜRKİYE DE DİL VE DİN

1965 yılında Türkiyede Türkçe dahil 28 dil konuşulmaktadır. 31 milyon 391 bin 208 kişiden 28 milyonu Türkçe konuşmaktadır. Türkçeden sonra Kürtçe, iki milyon küsür konuşur. Üçüncülüğü Çerkes takip etmektedir. Bu dili konuşanlar yarım milyonu geçer. Onlardan sonra konuşulan diller şöyledir : Boşnakça, Gürcüce, Lazca, Pomakça, Ermenice, Yahudice, Rumca, Almanca, İngilizce ve Fransızcadır.

Türkiyede kayıtlara göre altı dinde ibadet ediliyor. 31 milyon müslüman vardır. Müslümanlardan sonra olanlar şöyledir : Grigoryan, Ortodoks, Katolik, Protestan ve musevi dinleridir. Bunların içinde en çok mensubu olan din 76 bin 122 kişi ile Ortodoks dinidir.

BURSADA

Çalışmalarına başlayan Kafkas Folklör ve Yardımlaşma Derneği'nin kurucuları aşağıda gösterilmiştir.

1 — Ziya Akdoğan
2 — Hayri Ergin
3 — Ali Süğünç
4 — İsmail Çavuşoğlu
5 — Sami Ağırcan
6 — Muammer Tophisar
7 — Metin Alalınlı
8 — Gürol Demir
9 — Orhan Akdoğan

Genellikle Folklör alanında çalışma gösterecek olan yeni derneğimize çalışmalarında başarılar dileriz.

NİŞANLANMA

Atife ile Beycan'ın nişan törenleri 23 Nisan 1973 Pazartesi günü Ankara'da yapılmıştır. Kendilerini tebrik ederiz.

SAMSUNDA

Samsun Kuzey Kafkas Kültür Derneği Nisan 1973 ayında Kuzey Kafkasya adında bir broşür yayınlamıştır.

Okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Kuzey Kafkasya Kültür Derneği'nin 6 mayıs 1973 pazar günü yapılan olağan genel kurul toplantısında aşağıda adları yazılı kişiler dernek yönetim kurulu ve gençlik kolu yönetim kuruluna seçilmişlerdir. Yönetim kurulunun toplumumuzun susadığı kültürel çalışmalara geniş yer vereceğini ve bunların gerçekleştirilmesi için gerekli olan çabayı esirgemiyeceğini umuyoruz. Çalışmalarınızda başarılar diliyoruz.

YÖNETİM KURULU

1 — Münir Özden
2 — Rıfat Kaplan
3 — Mahmut Varol
4 — Kazım Baştuğ
5 — Sait Çapar
6 — Refik Karaçay
7 — Talat Kurdaş

GENÇLİK KOLU YÖNETİM KURULU

1 — Mahmut Varol, 2 — İrfan Tokmak, 3 —Şamil Jane, 4 — Fethi Özlü, 5 — Halit Yıldır

Düzeltme

Son Kafkasya dergisinin (sayı 37) sh. 31, satır 2 de (doğru kelimesi baskı hatası olarak (doğdu) yazılmıştır. Aynı sahife satır 15 te (Pramid) kelimesi baskı hatası olarak (Pramid) yazılmıştır. Sahife 33, satır 11 de (Aleyye) kelimesi baskı hatası Aliye yazılmıştır. Düzeltilmelerini okuyuculardan dileriz.